

بسم الله الرحمن الرحيم

پاسخ فعالیت‌ها و پرسش‌های نمونه تاریخ ۲ اسلام و

ایران

تهیه‌کننده: بهرام شفیعی

سرگروه تاریخ منطقه آب‌پخش - دبیر تاریخ دبیرستان

استعدادهای درخشان برازجان - استان بوشهر

سال تحصیلی ۱۴۰۳ - ۱۴۰۴

آدرس وبلاگ شخصی:

درس ۱ تاریخ یازدهم انسانی منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران اسلامی

جواب فعالیت ۱ صفحه ۲

کارآگاه برای بررسی جرم و روشن کردن ابعاد مختلف آن نیازمند به چه چیزهایی است؟ آیا او بدون دست‌رسی به شواهد و مدارک لازم، می‌تواند در مورد چگونگی وقوع جرم نظر بدهد؟ قاضی چطور؟ آیا او هم بدون داشتن اسناد و مدارک لازم می‌تواند حکمی صادر کند؟ با راهنمایی دبیر در این موضوع بحث کنید و کار کارآگاه و قاضی را با کار مورخان، به رغم تفاوت‌های بنیادینی که با یک دیگر دارند، فقط در این خصوص مقایسه کنید.

تمامی آن‌ها نیازمند مدارک اسناد و شواهد هستند تا به نتیجه قطعی برسند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۳

به نظر شما ابزارها و آثار هنری بر جای مانده از گذشته، چه نوع اطلاعاتی از پیشینیان را به ما ارائه می‌دهند؟ با یک دیگر بحث و گفت‌وگو کنید.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۵

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر درباره‌ی شیخ حسن جوری، رهبر مذهبی سربداران از کتاب روضه‌الصفاء، تألیف میرخواند انتخاب شده است. متن را به دقت بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

شیخ خلیفه را بامدادی از ستون مسجد به حلق آویخته یافتند و خشتی چند در زیر ستون بر یک دیگر چیده دیدند، چنان‌چه شخصی خود را به ریسمان آویخته باشد. و بعد از این واقعه مریدان شیخ خلیفه دست‌ارادت به شیخ حسن دادند و خدمتش به طرف نیشابور رفته، اهالی آن دیار را به طریق شیخ خلیفه دعوت کرد و اکثر مردم کوه پایه‌ی نیشابور قدم در دایره ارادت و متابعت او نهادند و هر که مرید می‌شد نام او نوشته، می‌گفت که حالا وقت اختفاست، و می‌فرمود که آلات حرب داشته موقوف اشارت باشند... مردم چنان معتقد او شدند که اگر جان می‌طلبیدی روان می‌دادند. فقها با امیرارغون شاه... گفته که شیخ حسن اهل تشیع و سرخروج دارد.

امیر ارغون شاه، امیر محمد باسقی را فرستاد احوال او نماید و امیر محمد به مشهد آمده شیخ حسن و اتباع او را مردم نیک معاش یافت که به کسب علم و حرفت انتعاش می‌نمودند...» (روضه‌الصفاء، ج ۵، ص ۴۵۰)

۱- اطلاعات ارائه شده در متن فوق بیشتر در بررسی کدام حوزه از تاریخ کاربرد دارد؟

کتاب روضه‌الصفاء تاریخ عمومی است اما مطلب بالا بیشتر تاریخ و قیام‌های محلی را روایت میکند

۲- به نظر شما میرخواند چه دیدگاهی نسبت به شیخ حسن جوری دارد؟

با توجه به لحن ارائه شده دیدگاهی مثبت دارد

۳- با توجه به متن فوق، آیا می‌توان گفت میرخواند نسبت به مغولان با دیدگاه انتقادی قلم زده است؟

با توجه به لحن بیان چگونگی به قتل رسیدن شیخ خلیفه میتوان فهمید دیدگاهی انتقادی نسبت به آنها (مغولان) داشتند است.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۶

جست‌جوی نقادانه با تکیه بر شواهد و مدارک

قسمتی از متن کتاب عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور ابن عرب شاه درباره کشتار مردم اصفهان به دستور تیمور: تیمور کسان خویش به ضبط شهر فرستاد، به هر کوی و برزن جمعی از آنان برگماشت و در هر ناحیت و محلّ گروهی پراکنده داشت و آنان سر به تبه‌کاری و دست به آزار اهالی برآوردند.

مردم را بنده وار به خدمت گرفتند و آزار و ستم از حد به در بردند. اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می‌نهادند داستان این تطاول با رئیس خود در میان آوردند و می‌گفت من شبانگاه طبل می‌نوازم چون بانگ آن شنیدید هر کس در میهمان خود در آویزد و چنان که خواهد خون وی بریزد...

پاسی از شب بگذشت بانگ طبل برخاست و باران مرگ بر تیموریان فرو بارید، مردم شهر شش هزار تن از آنان بکشتند... چون شب به پایان آمد تیمور از ماجرا آگاه شد و به دمدمه‌ی دیو ناپاک از راه برفت... شمشیر خشم بر آهیخت و ترکش ستم بگشود و چون سگ گزنده یا پلنگ درنده به شهر درآمد... بفرمود تا جان‌ها تباه سازند و خون‌ها بریزند...

زندگان را به دست مرگ سپارند و مال‌ها به یغما ببرند، آبادی‌ها ویران کنند و کشت‌ها بسوزند... کودکان کشته بر خاک افکنند... نه برسال خورده بخشایند و نه بر خردسال رحمت آرند... بالجمله از شهرنشینان تنی زنده نگذارند». (ابن عرب شاه، عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور، ص ۴۸-۴۹)

۱- به نظر شما متن فوق به عنوان بخشی از یک کتاب تاریخی از نوع تک‌نگاری، حاوی چه نوع اطلاعاتی است و از چه اهمیتی برخوردار است؟

این متن بیانگر هجوم تیمور لنگ به ایران و غارت شهرهای ایران میباشد و اینکه مردم ایران حاضر به تمکین از متجاوزان نشدند و تا از جان خود گذشتند.

۲- با توجه به متن، آیا نگاه ابن عرب شاه نسبت به سیاست‌های تیمور منتقدانه است؟ به چه دلیل؟
بخشی از متن که میگوید "آنان سر به تبهکاری و دست و آزار و ستم از حد بردند اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند مرگ را به خوار شدن ترجیح دادند این نوع بیان نشان میدهند دیدگاه منتقدانه نسبت به عملکرد تیمور داشته است.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را که از سفرنامه‌های ناصر خسرو و پیترودلاواله برگزیده شده است، بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن‌ها پاسخ دهید.

متن ۱: نهم محرم (سال ۴۳۸) به قزوین رسیدم. باغستان بسیار داشت، بی دیوار و خار و هیچ مانعی از دخول در باغات نبود و قزوین را شهری نیکو دیدم، بارویی (دیوار قلعه) حصین (محکم، قلعه محکم) و کنگره بر آن نهاده و بازارهایی خوب، مگر آن که آب در وی اندک بود و منحصر به کاریزها (قنات‌ها) در زیرزمین و رئیس آن مردی علوی بود و از همه صنّاع‌ها (صنعت‌گران) که در آن شهر بود کفش‌گریش تر بود. (سفرنامه‌ی ناصر خسرو قبادیانی، ص ۵)

متن ۲: «به محض رسیدن به ایران، هر کس متوجه برتری شایانی که این سرزمین (ایران) از لحاظ خوبی و صفای مردم و تمدن و فرهنگ و هر گونه کیفیات دیگر... دارد، می‌شود و من به جرأت می‌توانم بگویم این خطه به هیچ وجه کم‌تر از سرزمین‌های مسیحی نیست». (سفرنامه‌ی پیترودلاواله، ص ۱۶)

در مورد باغ‌های چهارباغ اصفهان می‌نویسد:

«این باغ‌ها متعلق به شاه هستند، ولی مردم با آزادی کامل از آن استفاده می‌کنند و آن قدر میوه در آن وجود دارد که برای تمام شهر کافی و حتی زیاد است. در طول باغ راه‌روهای زیادی وجود دارد که اطراف آن را درخت‌های سرو کاشته‌اند... خیابان‌های متعددی که چهارباغ را قطع می‌کنند، گرچه در زیبایی به آن نمی‌رسند، ولی چندان دست کمی نیز از آن ندارند؛ زیرا آب به اندازه‌ای فراوان است که از وسط همه‌ی آن‌ها نه‌ری می‌گذرد... روی هم رفته به دلیل این که چهارباغ به شاه تعلق دارد، واقعاً دارای عظمتی بی‌نظیر است و باید با طیب خاطر اعتراف کنیم که خیابان پوپولو (Popolo) در رم و خیابان پوجورئال (Poggio Reale) در ناپل و خیابان مونرئال (Monreale) در شهر پالرمو ... (Palermo) هیچ کدام به پای آن نمی‌رسند...». (سفرنامه‌ی پیترودلاواله، ص ۳)

۱- از متن‌های فوق برای تحقیق در چه موضوع یا موضوع‌هایی از تاریخ ایران می‌توان استفاده کرد؟
موقعیت اقتصادی ایران در زمان صفویه - موقعیت کسبه ایران در زمان صفویه - موقعیت اصفهان در زمان صفویه - موقعیت قزوین در قرن پنجم

۲- چه تفاوت یا شباهتی میان اطلاعات ارائه شده در متن ۱ با متن ۲ وجود دارد؟
متن ۱ موقعیت قزوین و کسبه از زبان یک ایرانی در قرن پنج هجری است اما متن دوم در زمان صفویه و در اصفهان که توسط یک اروپایی نقل شده است

۳- اطلاعات ارائه شده در این دو متن از نظر موضوع و محتوا چه تفاوتی با مطالب متن نقل شده در فعالیت ۳ دارد؟
دو متن از جنس سفرنامه میباشند اما متن فعالیت ۲ تاریخ نگاری بود که اطلاعات تاریخی را بیان میکرد در سفرنامه مشاهدات بیان میشود.

جواب فعالیت ۵ و ۶ صفحه ۹

فعالیت ۵ (صفحه ی ۱۰ کتاب درسی)

بحث و گفت و گو

آیا اقلیم‌های گوناگون در کشور ما در ایجاد تنوع فرهنگی و آداب و رسوم ویژه‌ی محلی تأثیر داشته است؟ در این باره بحث و گفت و گو کنید و برای نظرات خود شواهدی ارائه و استدلال کنید.

بله، زیرا در هر منطقه‌ای بنابر موقعیت جغرافیایی و اقلیم منحصر به فرد، نوع سکونت گاه (شهری، روستایی یا ایلی)، نوعی از مناسبات فرهنگی، آداب و رسوم، معماری، وضعیت اقتصادی و شیوه درآمد (مانند کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و...) وجود دارد که با سایر مناطق متفاوت است. برای مثال: آداب و رسوم کوچ‌نشینان (مثلاً ایل قشقایی) با روستائینان (مثلاً کشاورزان گیلان) متفاوت است.

فعالیت ۶ صفحات ۹ و ۱۰: استنباط و تحلیل شواهد و مدارک

متن زیر از گلستان سعدی نوشته شده در سال ۶۵۶ ق است. آن را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.
بازرگانی را دیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده و خدمت کار. شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش درآورد. همه شب نیارمید از سخنان پریشان گفتن، که فلان انبازم (شریک. در برخی از نسخه‌ها انبار آمده به معنی جای ذخیره کردن کالا) به ترکستان و فلان بضاعت به هندوستان است و این قباله‌ی (سند) فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین (ضامن). گاه گفתי خاطر اسکندریه دارم که هوایی خوش است. باز گفתי نه [که] دریا (ی) مغرب مشوش است.

سعدیا، سفر دیگر [م] در پیش است، اگر آن کرده شود، بقیت عمر خویش به گوشه‌ای بنشینم. گفتم آن کدام سفر است؟ گفت گوگرد پارسی خواهم بردن به چین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و از آن جا کاسه‌ی چینی به روم [آورم] و دیبای (پارچه‌ی ابریشمی ساخت روم) رومی به هند و فولاد هندی به حلب و آبگینه‌ی حلبی (آینه و شیشه ساخت حلب) به یمن و بُردِ یمانی (جامه‌ی نگارین خط دار) به پارس و زآن پس ترک تجارت کنم و به دکانی بنشینم. ... انصاف از این ماخولیا (سودا، خیال خام)، چندان فروگفت که بیش طاقت گفتنش نماند. گفت: [ای سعدی]، تو هم سخن بگوی از آن‌ها که دیده‌ای و شنیده. گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور / بارسالاری ییفتاد از ستور

گفت چشم تنگ دنیا دوست را / یا قناعت پر کند یا خاک گور

(گلستان، ص ۳۷۰ - ۳۷۳)

۱- به نظر شما اطلاعات مندرج در این متن در کدام حوزه تاریخی کاربرد دارد؟

جغرافیای تاریخی

۲- چه تفاوتی میان محتوای این متن و متن‌های نقل شده در فعالیت‌های ۱ و ۳ وجود دارد؟

در این متن گسترش روابط اقتصادی ایران و تنوع کالاها پرداخت شده اما در متن فعالیت ۱ اهمیت مدارک و مستندات بحث شده و در متن فعالیت ۳ هم دوره ای از تاریخ ایران را بیان کرده است.

۳- به نظر شما بر اساس چه استدلالی می‌توان به این متن به عنوان یک شاهد و مدرک تاریخی استناد کرد؟ اگر موضوع بررسی اوضاع اقتصادی ایران در آن دوره باشد می‌توان به متن استناد کرد

۴- برداشت آزاد شما از متن چیست؟ استدلال کنید.

در متن به خوبی تنوع کالایی را نشان داده و همچنین امنیت اقتصادی را نیز به خوبی نشان داده است.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۱

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از کتاب سیاست نامه ی خواجه نظام الملک توسی است، بعد از مطالعه ی دقیق آن به سؤالات زیر پاسخ دهید.
اندر تعظیم داشتن فرمان های عالی نامه ها که از درگاه نویسند بسیار شد حرمتش برود، باید که تا مهمی نشود از مجلس عالی چیزی ننویسند و چون نویسند باید که حشمتش چنان باشد که کس را زهره ی آن نباشد که آن را از دست بنهد تا فرمان را پیش نبرد. اگر معلوم گردد که کسی به فرمان به چشم حقارت نگریسته است و اندر قیام کردن به سمع و طاعت کاهلی کرده است او را مالش بلیخ دهند، اگر چه از نزدیکیان بود ...» (سیاست نامه ص ۱۰۱)

۱- اطلاعات مندرج در این متن برای بازشناسی کدام حوزه از تاریخ سلجوقیان مفید است؟
تاریخ سیاسی اجتماعی

۲- از دیدگاه شما چرا باید سیاست نامه را به عنوان یک منبع تاریخی قلمداد نماییم؟
زیرا یکی از افراد مهم حکومتی آن را بیان کرده و دقیقاً نشان دهنده موقعیت سیاسی تاریخی حکومت ایران است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۲ درس یکم

۱- منظور از منابع غیر نوشتاری چیست؟ توضیح دهید.

منابع خمیر نوشتاری شامل سه دسته زیر میشوند: الف) بناهای تاریخی از گذشتگان مثل خار، تعدد جد... ب) کارهای دست انسان این آثار فرهنگ هنر و طرز فکر یذشتگان را نمایش میدهد پ) آثار شفاهی: برخی از خاطرات شفاهی گذشتگان که امروزه بیان میشود مانند لطیفه جدا شعرها این سخنان آداب و رسوم آنها را نشان می‌دهد.

۲- تفاوت ها و شباهت های تاریخ های عمومی و سلسله ای را بیان کنید.

در تاریخ عمومی تاریخ جهان از ابتدا آغاز میشود و شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می‌پردازد و بعد تاریخ ایران را از پادشاهی کیومرث آغاز و تا سلسله ساسانی ختم میکنند اما تاریخ سلسله ای کلیه فرمانروایان کوچک و بزرگ ثبت و نوشته میشوند

۳- چرا سفرنامه ها از منابع مهم تاریخ نگاری محسوب می‌شوند؟

سفرنامه در واقع از دیدگاه نشان دادن شرایط اجتماعی جامعه بسیار با ارزش است در سایر روشها به شرایط اجتماعی و نحوه زندگی مردم عادی پرداخته نمیشود

۴- متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می‌دهند؟

این نوشته ها اطلاعات خوبی در رابطه با فرهنگ نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت راهها و نظامی، بندرها، برج ها، درها، رودها، شهر او حکومت ها محلی میگزارد.

۵- به نظر شما از انواع گونه های منابع معرفی شده ی تاریخی کدام یک از اهمیت بیش تری برخوردارند؟ برای اثبات نظر خود چه استدلالی دارید؟

تمامی گونه ها هر کدام در جای خود تاثیر مناسبی دارم و اطلاعات خوبی در اختیار میگزارند.

درس ۲ روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

جواب فعالیت ۱ و ۲ صفحه ۱۳

فعالیت ۱ صفحه ۱۳ فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که یک کارآگاه برای روشن شدن ابعاد یک جرم نیازمند شواهد و مدارکی است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن هر نوع مدرک و سندی آن‌ها را به یک باره تأیید می‌کند یا آن‌ها را دقیقاً مورد آزمایش و بررسی قرار می‌دهد؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایش گاه می‌فرستد، یا اثر انگشت را مورد بررسی قرار می‌دهد و ده‌ها اقدام دیگر... به نظر شما تا چه میزان این اقدامات ضروری و با اهمیت است؟ بحث کنید.

خیر یکی از وظایف کارها بررسی مدارک و تأیید مدارک موثق و درست می‌باشد. بسیار مهم است چون اثبات یک اتهام در گرو مدارک مستدل است و اگر در این زمینه کم کاری شود و بی‌گناه گناهکار می‌شود و گناهکار آزاد می‌باشد.

فعالیت ۲: تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه‌ای و یا از زبان برخی از افراد می‌شنوید و یا می‌خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله‌ی اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر آن را می‌پذیرید و یا آن‌که در پذیرفتن آن تأمل و درنگ می‌کنید؟

چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می‌دهید؟ آن‌ها را فهرست نمایید. خیر نباید سریعاً مورد پذیرش قرار گیرد و باید در این زمینه بررسی انجام داد و صحت خبر را مطمئن شویم از جمله کارهایی که به ما کمک می‌کند.

الف) آیا خبر با عقل جور در می‌آید ب) مقایسه با سایر منابع ج) رجوع کردن به منابع دیگر خبری د) پرسیدن از افراد مطلع

جواب فعالیت ۳ صفحه ۱۴

بررسی شواهد و مدارک، تأمل کنید.

این متن از کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه پیمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریابیم و ویژگی‌های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم ببینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و اران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین‌ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می‌نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهان گردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴)

۱- با تأمل در متن بگوئید به نظر شما مشاهده‌ی مستقیم سرزمین‌ها و دریافت اخبار از سرچشمه‌های اصلی آن در تاریخ‌نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره‌ی مضمون پاراگراف دوم باهم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

بسیار مهم می‌باشد چون برای مورخان دست اول بودن خبر یعنی مشاهده کردن راوی برای شان بسیار حائز اهمیت است.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۵

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

«و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن را سه دیگر نشانند: یا از کسی بپاید شنید و یا از کتابی بپاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقة و راست گوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است ... و کتاب هم چنان است که هر چه خوانده اید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراستانند ... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمرند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراستانند و سخن زشت را بیندازند..» (بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷-۶۳۸)

۱- به نظر شما از نظر بیهقی عقل و خرد انسان چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

یکی از مهمترین معیارهای سنجش میدانند از نظر او مغایرت عقل با روایت تاریخی دلیل محکمی بر نادرستی آن

۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

از نظر بیهقی اخباری که از سوی خردمندان ارائه میشود مغایرتی با عقل ندارد اما انسان‌های که تفکر و تعلم پایینی دارند امکان بیان سخنان نامعقول زیاد است

جواب فعالیت ۵ صفحه ۱۷

بحث و گفت و گو

۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک‌های سنجش اخبار و اسناد تاریخی کارایی بیش تری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟

مطابقت با عقل، پیش شرط نقد و بررسی یک خبر تاریخی است و در مرحله بعد، اگر سنجش درستی خبر با بافته‌های علوم تجربی و انسانی و تحقیقات باستان‌شناسی ممکن باشد، معتبرترین منبع محسوب می‌شوند.

۲- مهم‌ترین نتایج اعتبار سنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱- بافتن منابع، استاد و شواهد موثق و با اصالت برای درک یک واقعه تاریخی

۲- کنار گذاشتن اخبار غلط و نادرست و دقت در استفاده از روایات کم اعتبار

۳- پی بردن به افکار و اندیشه‌های نویسندگان و زمینه‌های نگارش اثر

۴- گشوده شدن افق نو در پژوهش‌های تاریخی

جواب فعالیت ۶ و ۷ صفحه ۱۸

۱- به سه گروه تقسیم شوید و هر کدام در مورد یکی از روش‌های تاریخ نگاری بحث و بررسی کنید. مثلاً کسانی که در گروه تاریخ نگاری روایی هستند درباره امتیازات این روش دلایلی را فهرست کنند.

۲- شما با مطالعه‌ی این سه روش تاریخ نگاری، کدام یک را ترجیح می‌دهید؟ درباره دیدگاه و نظر خود چه استدلالی دارید؟

بحث و گفت و گو

از نظر شما روش سال شماری و روش موضوع محوری چه امتیازاتی نسبت به یک دیگر دارند؟ بحث و گفت و گو کنید.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۱۸ درس دوم

۱- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده چرا و چگونه صورت می‌گیرد؟

چون برای پژوهشگران و مورخان روایت کننده بسیار مهم است آنها ویژگی‌های هویتی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی، سطح علم او را بررسی میکنند و همچنین علایق راوی را نیز مد نظر میگیرند تا کشف کنند چرا خبر را نقل کرده است و همچنین محل زندگی و فاصله آن تا محل رخداد برای آنها مهم است تا متوجه شوند خود او خبر را نقل کرده است یا خیر

۲- سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.

الف) مطالقی بودن با عقل ب) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد ج) بررسی گزارش‌ها بر اساس زمان و مکان

۳- روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.

تاریخ نگاری ترکیبی به صورتی است که مورخ منابع زیادی را در رابطه با یک رخداد بررسی میکند و در نهایت چکیده و وجه اشتراک آنها را در غالب به نوشته بیان مینماید بدون ذکر منابع در این نوع تاریخ نگاری برخی جزئیات حذف میشوند اما در تاریخ روایی مورخ روایت های مختلف از یک حادثه را با ذکر منابع بیان میکند در واقع این تاریخ نگاران بدون هیچ نظری و دیدگاهی روایت های مختلف را بیان مینمایند

۴- مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.

تاریخ نگاری تحلیلی: تاریخ بیهقی، مروج الذهب، تجارب الأمم ابو علی مسکویه تاریخ نگاری ترکیبی: بلاذری با کتاب فتوح البلدان و دینوری نویسنده اخبار الطوال

درس ۳ تاریخ یازدهم انسانی اسلام در مکه

جواب فعالیت ۱ صفحه ۲۰

تاکنون شنیده یا خوانده اید که دوران پیش از اسلام سرزمین عربستان، به عصر جاهلیت معروف شده است. پیش از مطالعه ی درس، به صورت گروهی، مشخصه های عصر جاهلیت را به یاد آورده و یادداشت کنید و پس از تدریس مباحث این قسمت، نوشته های خود را بازمینی، اصلاح و تکمیل نمایید.

پاسخ: نظام قبیلگی، ویژگی تعصب و روحیات عرب جاهلی، عرب جاهلی و خرافات، زنده به گور دختران

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۲

هم فکری کنید و با توجه به موقعیت جغرافیایی و شرایط اجتماعی شبه جزیره ی عربستان در دوران پیش از اسلام، چند دلیل برای شکل نگرفتن حکومت فراگیر در آن شبه جزیره بیان کنید.

۱- وجود نظام قبیله ای و عصبیت قبیله ای ۲- دوری از علم و سواد و تمدن و در نتیجه فقدان دستگاه و تشکیلات منسجم اداری ۳- فاصله زیاد شهرها و آبادی ها از یکدیگر ۴- شرایط طبیعی و اقلیمی آن منطقه که باعث پراکندگی جمعیت و مانع شکل گیری مراکز ثروت می شد.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۲۳

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) با رجوع به قرآن کریم، ترجمه ی آیه ی ۶۱ سوره عنکبوت و آیه ی ۳ سوره زمر را به دقت بخوانید و بگویید از دیدگاه قرآن:

- الله چه جایگاهی در اعتقادات بت پرستان داشت؟

- دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش و نیایش بت ها چه بوده است؟

ترجمه آیه ۶۱ سوره عنکبوت اگر از مشرکان بپرسی چه کسی آسمانها و زمین را آفرید و خورشید و ماه را رام ساخت؟ بی تردید خواهند گفت خدا

ب) نقد و ایراد شما بر دلیل و توجیه بت پرستان برای پرستش بت ها چیست؟

ترجمه آیه ۳ سوره زمر آنان که جای خدا سرپرست و معبودی برگزیدند ما آنان را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک کنند نمی پرستیم

جواب فعالیت ۳ صفحه ۲۴

بخشی از خطبه ی ۲۶ نهج البلاغه را بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ دهید.

«همانا خداوند محمد (ص) را برانگیخت تا مردمان را بترساند و فرمان خدا را چنان که باید رساند. آن هنگام شما ای مردم عرب! بدترین آیین را برگزیده بودید و در بدترین سرای خزیده، منزل گاهتان سنگستان های ناهموار، هم نشیتان گرزها مارهای زهردار. آبتان تیره و ناگوار، خوراکتان گلو آزار. خون یک دیگر، ریزان، از خویشاوندان بریده و گریزان. بت هایتان همه جا برپا، پای تا سر آلوده به خطا»

- به نظر شما منظور امام علی از گوش زد کردن وضعیت اعراب جاهلی به مسلمانان عرب چه بوده است؟

در اینجا حضرت علی (ع) با یادآوری آن دوران میخواهد وضعیت اسفناک آن ها قبل از آمدن اسلام را بازگو کند و برکاتی که اسلام برای آن ها داشته را با مقایسه آن زمان بیان نماید.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۴

با هم فکری، نمونه یا نمونه هایی از فرهنگ و اخلاق جاهلی را در جوامع کنونی شناسایی و به طور مستدل بیان کنید.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۲۶

با بررسی و مطالعه ی دقیق ترجمه ی آیات فوق بگوئید:

الف) هدف و وسیله ی دعوت الهی در این آیات چیست؟

الف) اعتقاد به خداوند از طریق آگاهی و علم به آیات و نشانه های خداوند ممکن است.

ب) به نظر شما معنا و مفهوم نخستین آیات نازل شده بر پیامبر، از چه جهتی در تاریخ اسلام اهمیت دارد؟

ب) هدف بیان علم و علم آموزی در زمان و مکانی که برای علم ارزشی قائل نمی شدند.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۲۷

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

تأمل در فهرست مسلمانان نخستین نشان می دهد که بیش تر آنان شامل دو گروه می شدند. یک گروه جوانان متعلق به خاندان با نفوذ و اشرافی قریش و گروه دیگر فقیران و مستضعفان مکه بودند.

طبیعی است کسانی که از چهل سال بالاتر بوده اند به حکم طبیعت سن، محافظه کار بوده اند و به زمان گذشته تعلق داشته اند و دست کشیدن و روی گردانیدن ایشان از دین و سنت آباء و اجداد کاری سخت و دشوار بوده است؛ بر خلاف جوانان که ذهن و قلبشان بیش تر و بهتر مستعد پذیرفتن افکار و عقاید جدید بوده است. این معنا در همه ی انقلاب های فکری و دینی و اجتماعی کم و بیش صادق است.

اما مستضعفان وضع دیگری داشته اند. مقصود از مستضعفان در مکه ی آن روز، کسانی بودند که برده و یا آزاد کرده به شمار می رفتند.

دسته ی دیگری از مستضعفان افرادی بودند که به مناسبتی از قوم و قبیله ی خود جدا شده و در مکه زندگی می کردند. اینان ناچار بودند برای حفظ جان و مال خود تحت حمایت یکی از اشراف یا طایفه ها و قبیله های آن شهر قرار گیرند و موقعیت و منزلت اجتماعی پایین تری داشتند. عمار بن یاسر، مادرش سُمیّه، بلال بن رباح، ابوذر غفاری و ... از جمله ی نخستین مستضعفانی بودند که اسلام آوردند» (زریاب خویی، سیره رسول الله، ص ۱۱۷، ۱۲۸؛ با اندکی تلخیص)

الف) به نظر شما، آیا دیدگاه نویسنده برای پیش گامی جوانان در پذیرش دعوت رسول خدا، قابل پذیرش است؟ چرا؟
بله چون آنهایی که پیر تر هستند بر اعتقادات اشتباه خود مسر تر هستند اما جوانان آمادگی و علاقه بیشتری به شنیدن موارد جدید دارند

ب) دلیل و استدلال شما برای پیش تازی فقیران و مستضعفان در اسلام آوردن چیست؟
دلیل اصلی آن اینست که همه انسان ها در مقابل دین برابرند و ثروت تاثیری بر برتری ندارد و چون در گذشته ثروتمندان مهمترم بودند با آمدن اسلام همگی برابر شدن و فقیران همسطح مابقی قرار گرفتند.

جواب فعالیت ۶ صفحه ۲۸

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

با استفاده از فهرست سوره های قرآن، سوره ای را که مربوط به ابولهب است پیدا کنید و ترجمه ی آن را در کلاس بخوانید.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۲۹

الف) به نظر شما چرا مشرکان، معاهده ی تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم را بر دیوار کعبه آویختند؟
زیرا هیچ دسترسی و نفوذی به آن جا نبود و حتی حشرات موذی هم نمی توانستند به آنجا رخنه کنند.

ب) پس از هم فکری توضیح دهید که تحریم اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم چگونه پایان یافت؟

ص) و بنی هاشم و به تعبیری محاصره شدگان، در ایام حج و عمره، در ماه های ذیحجه و رجب می توانستند با افرادی که از نقاط مختلف برای انجام مناسک حج و عمره آمده بودند گفت و گویی داشته باشند. اما در صورتی که خرید و فروشی انجام می شد

اموال آنان را مصادره می‌کردند. این فشار به حدی رسید که شب‌ها صدای بچه‌های بنی‌هاشم که از گرسنگی گریه می‌کردند، مکیان سنگدل را آزار می‌داد.

تا اینکه بر اثر صبر، نوبت ظفر آمد و جبرئیل برای پیامبر (ص) خبری آورد که موریانه پیمان‌نامه را از بین برده است. حضرت ماجرا را به ابوطالب اطلاع داد. ابوطالب نزد مکیان رفت و ماجرا را بازگو کرد. مکیان شرطی گذاشتند که در صورتی پذیرای باز کردن پیمان نامه خواهیم بود که اگر از بین نرفته باشد، ایشان را تحویل ما دهید! تا او را به قتل برسانیم. ابوطالب شرط را خدمت پیامبر (ص) بیان داشت؛ و پاسخ شنید شرط را بپذیرید، فرشته وحی خبر را آورده است.

بزرگان مکه گردهم جمع شدند و بسته را آوردند. همگی گواهی دادند بسته باز نشده است. بسته در مقابل چشم هم‌پیمانان باز شد و آثاری از نوشته‌ها در متن باقی نمانده بود! موریانه نوشته‌ها را از بین برده بود و عملاً پیمان‌نامه باطل شد و بنی‌هاشم از تحریم همه جانبه مکیان رها شدند و به خانه‌های

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۲۹ درس سوم

۱- تأثیر عوامل جغرافیایی و اقلیمی را بر وضعیت اقتصادی و مشاغل ساکنان شبه جزیره ی عربستان به هنگام ظهور اسلام توضیح دهید .

در این شبه جزیره بخش اعظمش صحرا و بیابان خشک میباشد به همین دلیل شغل بسیاری از مردمان دامداری بوده است و در بعضی مناطق به دلیل وجود آب کشاورزی نیز رونق داشته است.

۲- مفهوم جاهلیت را شرح دهید و سه مورد از مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی اعراب در دوران پیش از اسلام را ذکر کنید.
جاهلیت آن زمان به معنی بدون حلم بودن نیست بلکه منظور فرهنگ و اخلاق بد و خشن و اعتقادات بی‌خردانه بوده است از جمله این فرهنگ پایین می‌توان به بت پرستی تعصب قبیله ای ، مقام پایین زن، ارزشمند بودن غارت کردن
۳- دلیل بیاورید که چرا سران قریش در مکه با اسلام و پیامبر به دشمنی و مخالفت پرداختند.

بیشتر آنها با تصور اینکه موقعیت تجاری خودشان و شهرشان به خطر می افتد مخالفت کردند و میگفتند اگر به اسلام روی بیاورند ساکنان سایر شهر ها با آنها تجارت نمیکند همچنین اختلاف طایفه با طایفه حضرت رسول (ص) نیز تاثیر گزار بوده است.

۴- اندیشه ی خروج از مکه چرا و چگونه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟ نمونه های دیگری از هجرت های مهم در تاریخ اسلام را بیان کنید.

بعد از تحریم اقتصادی پیامبر در سال دهم بعثت حضرت خدیجه و ابوطالب از دنیا رفتند در واقع این دو نفر حامیان بزرگ پیامبر بودند که با درگذشت آنها فشار قریشان بر او زیاد شد تا جایی که فکر مهاجرت افتادند هجرت اما حسین (ع) از مدینه به کوفه

۵- مآخذی را که در این درس به آن ها استناد شده، استخراج و در دو دسته ی منابع و مطالعات (تحقیقات) طبقه بندی نمایید.

تاریخ طبری - تاریخ یعقوبی دسیره ابن اسحاق منابع: قران نهج البلاقه السیره النبویه ابن هشام مطالعات تاریخ طبری تاریخ یعقوبی الکامل (ابن اثیر)

درس ۴ تاریخ یازدهم انسانی (امت و حکومت نبوی در مدینه)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۳۰ درس چهارم

با رجوع به یک تقویم هجری بگویید:

الف) هم اکنون در چندمین سال هجری شمسی یا هجری قمری قرار داریم؟

پاسخ: سال ۱۴۴۳ هجری قمری

ب) چه رویدادی مبنای مبدأ این تقویم به حساب می‌آید؟

پاسخ: هجرت پیامبر از مکه به مدینه مبدأ این تقویم است.

پ) چرا این رویداد، مبنای مبدأ تقویم هجری قرار گرفته است؟

پاسخ: زیرا این رویداد یک رویداد تأثیر گزار در اسلام است و مسلمانان توانستند برای داشتن حکومت تلاش کنند.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۳۱

استنباط و تحلیل شواهد و مدارک

مطالب فوق را به دقت بخوانید و با راهنمایی دبیر خود به پرسش‌های زیر پاسخ مناسب دهید.

الف) نقشه‌های تاریخی یثرب و مکه در صفحات ۲۶ و ۳۱ را مقایسه کنید و تأثیر متفاوت فضای جغرافیایی این دو شهر را بر وضعیت سیاسی و اجتماعی آن‌ها بیان کنید.

پاسخ: یثرب شهری با آب هوای معتدل برای کشاورزی بسیار مناسب بود و اغلب مردم کشاورز بودند و همچنین مردمان آن از رفاه نسبی برخوردار بودند و به مناطق مسیحی و یهودی نزدیک بود که احتمال گرایش به اسلام را بالا می‌برد.

اما مکه زمینی خشک بود و مردم اکثراً تجارت می‌کردند و تضاد طبقاتی زیادی داشت و ثروتمندان به دنبال ثروت بیشتر و مال اندوزی بودند.

ب) تفاوت‌های یثرب را با مکه از جهات سیاسی، اقتصادی و دینی در زمان ظهور اسلام از متن درس استخراج و دسته‌بندی نمایید.

پاسخ: سیاسی: در مکه اشراف حاکم بودند. اما در یثرب قبایل به صورت پراکنده حاکم بودند.

اقتصادی: در مکه اکثراً تاجر بودند، اما در یثرب اکثر مردم کشاورز بودند.

دینی: در مکه بت پرست بودند و در یثرب بت پرست و یهودی و مسیحی بودند.

پ) استدلال کنید که هر یک از این تفاوت‌ها چگونه زمینه را برای استقبال مردم یثرب از دعوت پیامبر فراهم آورد.

پاسخ: مردم یثرب از تفرقه و جنگ به ستوه آمده بودند و از نظر اقتصادی وضع خوبی نداشتند. و حضور یهودیان در آن شهر، سبب شده بود که بت پرستان، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی کسب نمایند. آنان هم چنین مطالبی از پیروان دین

یهود درباره ی بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند. همین دلایل برای استقبال مردم یثرب از دعوت پیامبر را فراهم آورد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۳۲ درس چهارم

با استفاده از جدول مهم‌ترین رویدادهای مربوط به اسلام در مدینه، نمودار خط زمان پایین صفحه را تکمیل نمایید.

پاسخ: در زیر به ترتیب خط زمان و رویدادهای مهم مربوط به اسلام در مدینه را نوشته ایم:

۵ ق: غزوه دومة الجندل: غزوه احزاب (خندق): برخورد با یهودیان بنی قریظه و دفع خطر آنان

۶ ق: پیمان صلح حدیبیه: ارسال نامه به پادشاهان ایران، روم، حبشه، غسان و مصر و دعوت آنان به اسلام از سوی پیامبر

۷ ق: غزوه خیبر: پیمان صلح با یهودیان ساکن فدک

۸ ق: جنگ موته: فتح مکه؛ غزوه حنین

۹ ق: غزوه تبوک؛ ویرانی مسجد ضرار و دفع توطئه منافقان؛ نزول آیات برائت از مشرکان؛ ورود نمایندگان قبایل عرب به مدینه و پذیرش اسلام

۱۰ ق: ادامه ورود نمایندگان قبایل به مدینه و قبول اسلام؛ حجة الوداع توسط رسول خدا؛ اجتماع غدیر خم و انتصاب علی (ع) به جانشینی پیامبر

۱۱ ق: تجهیز سپاه اسامه برای نبرد با رومیان؛ وفات رسول خدا

۱۱ بعثت: حضرت محمد (ص) شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه آمده بودند به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام پرداختند.

۱۲ بعثت: بسته شدن پیمان عقبه اول میان پیامبر و ۱۲ نفر از مردم یثرب

۱۳ بعثت: بسته شدن پیمان عقبه دوم میان رسول خدا و گروهی از مردم یثرب

۱ ق: هجرت رسول خدا از مکه به یثرب؛ بنای مسجدالنبی در مدینه؛ عقد پیمان برادری میان مسلمانان؛ انعقاد پیمان نامه عمومی مدینه؛ نزول آیات جهاد؛ تشکیل نیروی نظامی مسلمانان؛ رخ دادن چند سریه و غزوه ابواء

۲ ق: غزوه بدر؛ تغییر قبله از بیت المقدس به کعبه در مکه؛ ازدواج حضرت فاطمه با علی (ع)؛ اخراج یهودیان بنی قینقاع از مدینه

۳ ق: ولادت امام حسن (ع)؛ غزوه احد؛ کشتار فجیع مبلغان مسلمانان در بئر معونه و رجیع

۴ ق: رویارویی با یهودیان بنی نضیر و اخراج آنان از مدینه؛ ولادت امام حسین (ع)

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۳۳

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از مفاد پیمان های عقبه ی اول و دوم را به دقت مطالعه کنید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید:

در پیمان عقبه ی اول ۱۲ نفر از اهالی یثرب با پیامبر بیعت کردند که: « به خدا شرک نورزند، راهزنی ننمایند، زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، در کارهای خیر از رسول خدا پیروی کنند» (ابن هشام، سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۸۱ - ۸۲).

در پیمان عقبه ی دوم، پیامبر فرمود: «با شما بیعت می کنم که از من دفاع کنید همان طور که از زنان و فرزندان خود دفاع می کنید، پیمان شما، پیمان من است، من از شما هستم و شما از من هستید، با هر کس که شما بجنگید، نبرد می کنم و با هر کس که از در صلح و صفا وارد شوید، من نیز صلح می کنم» (همان، ج ۲، ص ۸۹)

الف) از مفاد پیمان عقبه ی اول می توان به چه نکته هایی درباره ی وضعیت اجتماعی ساکنان شبه جزیره ی عربستان در آن زمان پی برد؟

پاسخ: حاکمیت بت پرستی - زنده به گور کردن دختران - راهزنی

ب) محتوای دو پیمان چه تفاوت اساسی با هم دارند؟ علت آن چه می تواند باشد؟

پاسخ: در واقع این دو پیمان در یک جهت بودند و پیمان اول زمینه ساز و بستر ساز پیمان دوم بوده است. پیمان دوم با پذیرش مفاد پیمان اول متعهد می شدند تا از رسول خدا و تفکراتش حمایت شود. پیمان دوم پشتوانه خوبی برای پیامبر بود. چون دفاع از پیامبر و افکار او شرط آن می باشد، حتی اگر به قیمت جنگ باشد.

پ) پیمان عقبه ی دوم به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی برای پیامبر و مسلمانان داشت؟ به نظر شما چرا این پیمان به بیعت الحرب معروف شده است؟

پاسخ: پیمان عقبه ی دوم، بیان گر نفوذ و گسترش چشم گیر اسلام در یثرب بود؛ زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله های مختلف، به ویژه اوس و خزرج، در آن حضور داشتند. پس از این بیعت بود که رسول خدا(ص) دوازده تن از مردم یثرب را به عنوان نقیب آنان انتخاب کرد. این بیعت، مقدمه هجرت حضرت محمد(ص) به یثرب شد. به این علت که مردم یثرب عهد کردند تا هر که با پیامبر جنگید با او بجنگند از این روی به این بیعت، بیعت الحرب گفته اند.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۳۵ درس چهارم تاریخ یازدهم انسانی

جست و جو و بررسی شواهد و مدارک

الف) ترجمه ی آیه ی ۱۰ سوره حجرات و آیه ۱۰۳ سوره آل عمران را بخوانید و بگویید که این آیات به کدام رویداد تاریخی اشاره دارند.

پاسخ: در این آیات صحبت از برادری مسلمانان شده است.

ب) به نظر شما، چرا پیامبر دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی قبیله ای خود با یک دیگر پیوند برادری برقرار نمایند؟

پاسخ: به دلیل اینکه در دوران جاهلیت نژاد و قبیله بسیار مهم بود و جایگاه انسان‌ها اینگونه تعریف می شد و اسلام این اعتقادات را برهم زد.

پ) دلیل بیاورید که چرا پیوند برادری بر پایه ی اعتقادات دینی و مساوات اسلامی در نقطه ی مقابل فرهنگ و ارزش های جاهلی قرار داشت؟

پاسخ: به دلیل: ۱) جایگزین کردن ملاک نزدیکی به خدا به جای همخونی. جایی که هیچ قرابت همخونی وجود ندارد مثل این که دو نفر از دو قبیله یا از دو شهر و دو قبیله باشند که قرب به مبدا و ایمان آنان به دین اسلام به منزله همخونی باشد.

۲) در این نوع برادری خصوصیتی است که حکایت از تشابه روحی بین دو شخص دارد، به ویژه آن که این برادری از جانب رسول خدا صلی الله و علیه و آله یعنی آشناترین فرد به اصحاب خود، تعیین شده باشد، چه آن که هیچ دو نفری از اصحاب پیامبر صلی الله و علیه و آله به شباهت های روحی خود - به اندازه پیامبر صلی الله و علیه و آله - شناخت ندارد.

پاسخ فعالیت ۶ صفحه ۳۶ درس چهارم تاریخ یازدهم انسانی

بررسی و تحلیل شواهد و مدارک

به چهار گروه تقسیم شوید، بندهایی از پیمان نامه ی مدینه را بخوانید و به پرسش های مربوط به گروه خود پاسخ مناسب دهید. این نوشته، پیمان نامه ای است از محمد رسول خدا، تا در میان مؤمنان و مسلمانان قبیله ی قریش (مهاجران) و مردم یثرب و کسانی که پیرو مسلمانان شوند و به آنان پیوندند و با ایشان در راه خدا پیکار کنند، به اجرا درآید. آنان در برابر دیگر مردمان یک امت هستند.

پیروان اسلام نباید مسلمانی را در پرداخت خون بها یا فدیة ی سنگین، تنها گذارند.

هیچ مؤمنی نباید بر ضد مؤمنی با دیگران هم پیمان شود.

همه ی مسلمانان در امان دادن برابر هستند و فرودست ترین مسلمانان، می تواند کافران را پناه دهد.

آشتی همه ی مؤمنان یکی است و به هنگام پیکار در راه خدا، هیچ مؤمنی نباید جدا از مؤمن دیگر، با دشمن آشتی نماید.

هرگاه شما مسلمانان در کاری گرفتار اختلاف شدید، داوری آن را به خدا و محمد واگذار کنید.

هر کس از یهود با ما هم پیمان شود، بی هیچ ستم و تبعیض، از یاری و برابری برخوردار خواهد شد؛ دین یهود از آن ایشان و دین مسلمان از

آن مسلمانان است؛ مگر کسی که با پیمان شکنی ستم کند.

در پیکار با دشمنان، هزینه ی یهود بر عهده خود آنان و هزینه ی مسلمانان بر عهده ی خودشان خواهد بود.

هم پیمانان باید علیه کسی که به شهر یثرب بتازد، به یاری هم بشتابند.

هیچ کس نباید به قریش و یاران ایشان پناه دهد.

درون مدینه برای پذیرندگان این پیمان نامه منطقه ی امن و حرم (شهری که به عنوان حرم یا منطقه ی امن اعلام می شد، دارای محدودیت های ویژه ای از قبیل ممنوعیت جنگ و خونریزی به غیر از وضعیت دفاعی، منع قطع درختان، عدم تعدی به

پناهندگان، حرمت مسافران و ... بود؛ پیامبر پس از تنظیم پیمان نامه به تعدادی از یاران خود مأموریت داد که حدود حرم مدینه را نشانه گذاری نمایند.) است.

هرگاه میان متعهدان این پیمان نامه، اختلافی ناگوار و یا درگیری ای که خطر تباهی داشته باشد، رخ دهد، بی گمان برای حل و فصل آن باید به خدا و پیامبر روی آورد (نامه ها و پیمان های سیاسی حضرت محمد و اسناد صدر اسلام، ص ۱۰۶ - ۱۱۱).

گروه ۱: چرا برخی از محققان، این پیمان نامه را به عنوان قانون اساسی مدینه النبی نامیده اند؟

پاسخ: برخی پژوهشگران و تاریخ نگاران معاصر، دستور المدینه را سندی بسیار مهم و صادر شده از جانب پیامبر (ص) دانسته و معتقدند می تواند منبعی برای شناخت مناسبات جامعه در آغاز تاریخ اسلام در مدینه باشد. بر اساس پیمان مدینه، پیامبر، مرجع اعلام جنگ یا صلح، و همچنین تنها مرجع حل و فصل اختلافات در مدینه است.

گروه ۲: حقوق و مسئولیت هایی که در این پیمان نامه برای مسلمانان ذکر شده، چه تفاوتی با حقوق و مسئولیت های آنان در دوره جاهلی داشت؟

پاسخ: در دوران جاهلیت بین مردم اختلافات طبقاتی بسیاری بود و مردم عادی اهمیتی نداشتند. اما در پیمان نامه ی مدینه همگی در یک راستا هستند و از نظر حقوق مردمی فرقی میان افراد معمولی و ثروتمند وجود ندارد.

گروه ۳: حقوق و مسئولیت هایی که این پیمان نامه برای غیر مسلمانان به رسمیت شناخته، بر چه پایه و اصولی استوار بود؟ پاسخ: آنان در برابر دیگر مردمان یک امت هستند. هر کس از یهود با ما هم پیمان شود، بی هیچ ستم و تبعیض، از یاری و برابری برخوردار خواهد شد؛ دین یهود از آن ایشان و دین مسلمان از آن مسلمانان است؛ مگر کسی که با پیمان شکنی ستم کند. در پیکار با دشمنان، هزینه ی یهود بر عهده خود آنان و هزینه ی مسلمانان بر عهده ی خودشان خواهد بود. هم پیمانان باید علیه کسی که به شهر یثرب بتازد، به یاری هم بشتابند. هیچ کس نباید به قریش و یاران ایشان پناه دهد.

گروه ۴: جایگاه و موقعیت پیامبر از نظر حق حاکمیت و قدرت سیاسی و قضایی در این پیمان نامه چگونه تعریف شده بود؟ پاسخ: هرگاه میان متعهدان این پیمان نامه، اختلافی ناگوار و یا درگیری ای که خطر تباهی داشته باشد، رخ دهد، بی گمان برای حل و فصل آن باید به خدا و پیامبر روی آورد.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۳۸

به چند گروه تقسیم شوید و با استفاده از منابعی که دبیر به شما معرفی می کند، درباره ی یکی از غزوه های بدر، احد، بنی نضیر، خندق، بن یقریظه، خیبر، موته، فتح مکه، حنین و تبوک، مطالعه و تحقیق کنید و علل و دلایل، نتیجه ی نظامی و آثار و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هر جنگ را استخراج و فهرست کنید.

پاسخ: در اینجا به عنوان نمونه به توضیح در مورد غزوه بدر پرداخته ایم:

غَزْوَه بَدْر یا بَدْرُ الْکُبْرَى، نخستین جنگ با فرماندهی پیامبر (ص)، میان مسلمانان و مشرکان قریش پس از هجرت پیامبر به مدینه، در هفدهم رمضان سال دوم هجری در منطقه بدر روی داد.

منطقه بدر ناحیه ای سرسبز و برخوردار از منابع آب در حوالی صد و پنجاه کیلومتری جنوب مدینه است. بدر در محل پیوستن راه مدینه به راه کاروان رو مکه به شام قرار داشته و به سبب وجود آب، استراحتگاه کاروان ها بوده است.

مسلمانان پیش از هجرت، در مکه مورد اذیت و آزار، شکنجه و تبعید کافران بودند و از مناسک حج بازداشته شدند. همچنین پس از هجرت، اموال باقی مانده مهاجران، توسط مشرکان قریش مصادره شد و آنان بر حصر اقتصادی مسلمانان تلاش می کردند.

با این وجود مسلمانان از سوی خداوند اجازه جنگ با مشرکان قریش را نداشتند و به صبر فرا خوانده می شدند. تا اینکه خداوند ضمن برشمردن ستم هایی که بر مسلمانان رفته بود به آنان اجازه مبارزه با مشرکان را داد از این رو پیش از جنگ بدر، مسلمانان چند سریه و غزوه با مشرکان داشتند، یکی از آنها سریه نخله بود.

در این سریه که به فرماندهی عبدالله بن جحش و حدود یک ماه و نیم پیش از غزوه بدر رخ داد، عمرو بن حضرمی از مشرکان کشته شد و دو تن از آنان اسیر و کاروان تجاریشان به غنیمت گرفته شد. قریش این شکست را مایه سرافکندگی خود در میان قبایل عرب می‌دانست و طالب خون‌بهای عمرو بن حضرمی بود.

وقایع غزوه: غزوه بدر از غزوه‌های کوتاه به شمار می‌آید زیرا بیش از یک نیم‌روز طول نکشید.

وقایع پس از جنگ: اموال برجای مانده به دستور پیامبر (ص) یکجا گردآوری شد. پس از دفن کردن پیکرهای شهدا، اجساد مشرکان به درون چاه انداخته شد.

تقسیم غنائم و سرنوشت اسیران: دو اسیر که از عوامل اصلی شکنجه مسلمانان در مکه بودند، در طی همان راه محکوم به قتل شدند و حضرت علی (ع) حکم را اجرا کرد.

اسیران در مدینه بین مسلمانان پراکنده شدند و رسول خدا (ص) به نیک رفتاری با آنها سفارش کرد. بیشتر آنها، از جمله عباس بن عبدالمطلب عموی پیامبر با پرداخت فدیة، آزاد شدند، و چندتن از آنان، از طریق آموختن سواد به زید بن ثابت و دیگر فرزندان انصار از اسارت رهایی یافتند و چند نفر دیگر بدون پرداخت فدیة آزاد شدند.

بازتاب جنگ در مدینه: این پیروزی بسیار مهم بود و در میان مسلمانان، یهودیان و حتی منافقان بازتاب گسترده‌ای داشت. مردم از جمله بزرگان خزرج با شنیدن این خبر به روحا آمدند و پیروزی بدر را به پیامبر (ص) شادباش گفتند و کسانی که در این غزوه حاضر نشده بودند از رسول خدا (ص) عذرخواهی کردند.

بازتاب جنگ در مکه: بازتاب جنگ بدر در مکه بسیار گسترده‌تر از مدینه بود. اهالی مکه نیز در ابتدا همانند مردم مدینه، نتیجه جنگ بدر را انکار کردند. ابوسفیان برای برافروخته نگه‌داشتن خشم مشرکان نسبت به مسلمانان آنان را از هر گونه گریستن و نوحه و مرثیه‌سرایی بر کشتگان و از هر گونه خوشی و لذت‌جویی برحذر داشت.

مصیبت سنگین بدر بر اهالی مکه نه تنها در سال بعد جنگ احد را در پی داشت؛ بلکه کینه‌ای در دل بزرگان قریش به خصوص امویان نهاد بود که حتی پس از مسلمان شدن هرگاه فرصتی دست می‌داد کینه خود را به گونه‌های مختلف آشکار می‌کردند.

در این میان اهل بیت پیامبر و انصار بیشتر آماج این کینه‌ها بودند، چنان که عثمان بن عفان (که از امویان است) آشکارا بر نفرت قریش از امیرمؤمنان (ع) به جهت غزوه بدر تأکید می‌کند. اوج این دشمنی در واقعه کربلا نسبت به اهل بیت (ع) ظاهر شد، چنان که یزید در اشعار خود صریحاً به انتقام‌جویی از کشته‌های بدر اعتراف کرد.

جواب فعالیت ۸ صفحه ۴۰

با از همفکری به یکدیگر، و مضمون دو حدیث مشهور پیامبر را درباره ی علم آموزی، به فارسی بیان کنید.

پاسخ: حدیث شماره ۱: هر که از خانه خویش به طلب دانش اندوزی بیرون شود، فرشتگان به سبب رضایتی که از رفتار او دارند، بال‌های خویش را برای او بگسترند تا باز گردد. (نشان دهنده جایگاه علم و علم آموزی نزد ملائک و خداوند). حدیث شماره ۲: هیچ صدقه ای که مردم دهند، از علمی که منتشر شود، بهتر نیست. (رواج علم و آموزش آن از کارهای پسندیده است.)

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۴۱

۱- به نظر شما چرا بعد از فتح مکه، شرط مهاجرت به مدینه از شروط بیعت و مسلمانی برداشته شد؟

پاسخ: به دلیل اینکه اکثر شبه جزیره هم پیمان با مسلمانان شدند و مدر مکه اسلام نیز فراگیر شده بود.

۲- هدف رسول خدا از برقراری پیوند برادری میان مسلمانان چه بود؟ و این اقدام چه نتایج عاطفی و اجتماعی داشت؟

پاسخ: این پیوند باعث ایجاد همدلی بین مسلمانان گشت و از طرفی باعث نزدیکتر شدن مهاجر و انصار شد و چون مهاجری که به مدینه آمده بود ثروتی نداشت و نتوانسته بود سرمایه خود را بیاورد، در تنگنا مالی بود که با این فرمان بخشی از مشکلاتش رفع گردید.

۳- سه مورد از اقدامات منافقان را در مدینه علیه پیامبر و مسلمانان فهرست کنید.

پاسخ: (۱) زمانی که یهودیان بنی نضیر در محاصره پیامبر بودند، منافقان به یهودیان وعده یاری دادند و آنها را تشویق به مقاومت کردند.

(۲) تحریک انصار علیه مهاجران

(۳) برخی از منافقان در هنگام جنگ میدان جنگ را ترک کردند و در جنگ شرکت نداشته‌اند.

۴- منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه تأمین و توزیع هر یک از آن‌ها را ذکر کنید.

پاسخ: غنائم جنگی، زکات و جزیه که از پیروان سایر ادیان می‌گرفتند.

۵- مآخذی را که در این درس به آن‌ها استناد شده است، فهرست و در دو بخش منابع و تحقیقات طبقه‌بندی نمایید.

پاسخ: منابع: قرآن، نهج البلاغه

تحقیقات: تاریخ اسلام، آبروی، علم در اسلام

درس ۵ تاریخ یازدهم انسانی (تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۴۱

بررسی و تحلیل شواهد و مدارک

بخشی از گفت و گوهای اجتماع سقیفه ی بنی ساعده را که منجر به خلافت ابوبکر بن ابی قحافه شد، بخوانید و به پرسش مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

سعد بن عباد رئیس خزر جیان از انصار گفت: «ای گروه انصار شما پیش از دیگران به اسلام گرویدید و از این جهت برای شما فضیلتی است که برای دیگران نیست. پیامبر اسلام بیش از ده سال قوم خود را به خداپرستی و مبارزه با شرک دعوت نمود، جز جمعیت کمی از آنان، کسی به او ایمان نیاورد، ولی هنگامی که پیامبر با شما سخن گفت، شما به او ایمان آوردید و دفاع از او را بر عهده گرفتید و برای گسترش اسلام و مبارزه با دشمنان جهاد کردید ... هر چه زودتر زمام کار به دست بگیرید که جز شما کسی لیاقت این کار را ندارد» (طبری، تاریخ طبرستان، ج ۴، ص ۱۳۴۲-۱۳۴۳).

به دنبال آن، ابوبکر برخاست و چنین گفت: «خداوند محمد را برای پیامبری به سوی مردم فرستاد... گروهی از مهاجران به تصدیق و ایمان و یاری او در لحظات سخت بر دیگران سبقت گرفتند و از کمی جمعیت نهراسیدند، ... آن‌ها خویشاوندان پیامبرند و به زمام داری و جانشینی شایسته تری می‌باشند... اگر از گروه مهاجرین بگذریم هیچ کس به مقام و موقعیت شما (انصار) نمی‌رسد. بنابراین، چه بهتر ریاست خلافت را مهاجرین به دست بگیرند و وزارت و مشاوره را به شما واگذار کنند» (همان، ص ۱۳۴۵). ابوبکر با اشاره به دو دستگی انصار و سابقه ی جنگ و خونریزی میان آنان، گفت هرگاه یک نفر از شما خود را برای خلافت آماده کند، به سان این است که خود را میان کام شیر افکنده باشد (جاحظ، البیان والتبیین، ج ۲، ص ۱۸۱).

آن‌گاه حباب بن منذر از جانب انصار و عمر و ابوعبیده از طرف مهاجران سخن گفتند و دلایلی را برای تعیین جانشین از گروه خویش بیان کردند. بشیر بن سعد که پسر عموی سعد بن عباد بود و از تمایل انصار به ریاست او به شدت ناراحت بود، برخلاف انتظار گفت: پیامبر از قریش است، خویشاوندان پیامبر برای زمام داری از انصار شایسته ترند، چه بهتر که کار خلافت را به خود آنان واگذار نماییم و مخالفت نکنیم.

پس از آن بود که ابوبکر رو به مردم کرد و گفت به نظر من عمر و ابوعبیده برای خلافت شایستگی دارند. با هر کدام می‌خواهید بیعت کنید، ولی آن دو نفر برخاستند و به ابوبکر گفتند تو از ما شایسته تری ... چه کسی می‌تواند در این امر بر تو سبقت بگیرد، و بی درنگ دست بگیرند، یک نوع فضیلت و برتری پیدا می‌کنند، هر چه زودتر برخیزید و با ابوبکر بیعت کنید». اوسیان نیز همگی به تبعیت از او با ابوبکر بیعت کردند. ولی رئیس خزر جیان و افراد قبیله ی او از بیعت خودداری ورزیدند (طبری، تاریخ طبرستان، ج ۴، ص ۱۳۴۵-۱۳۴۸).

با توجه به مباحث مطرح شده در سقیفه:

اشخاص و یا نمایندگان هر یک از گروه های مسلمان برای اثبات حقانیت خود در جانشینی پیامبر بر چه معیارهایی تأکید کردند؟ پاسخ: انصار، برتری خود را در این می‌دیدند که نخستین گروهی بودند که اسلام رو آوردند و اهالی مدینه (و نه مکه) بودند که شهر خود را محل حکومت پیامبر قرار دادند و دفاع از پیامبر را به عهده گرفتند. ابوبکر و سایر مهاجران و اهل قریش نیز اعتقاد داشتند آن‌ها نخستین ایمان آورندگان به اسلام هستند و حکومت حق قریش است که خویشاوند پیامبر است. همچنین اختلاف و خونریزی بین انصار (قبل از اسلام) را ویژگی منفی آنان شمردند.

به نظر شما آیا این معیارها برای تعیین جانشین پیامبر مناسب و یا کافی بود؟ چرا؟

پاسخ: خیر، نه مناسب بود و نه کافی؛ زیرا پیامبر در زمان حیاتشان میان مسلمانان مهاجر و انصار پیمان مودت و برادری برقرار کرده بودند تا تنها معیار برتری، ایمان و تقوا باشد، نه امتیازات قبیله ای و خویشاوندی.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۴۶

به سه گروه تقسیم شوید و اعضای هر گروه با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند، درباره‌ی زمینه‌ها، عوامل، نتیجه و پیامدهای سیاسی و اجتماعی یکی از سه جنگ جمل، صفین و نهروان، مطالبی تهیه و در کلاس ارائه دهید.

پاسخ: به عنوان نمونه به توضیح جنگ جمل پرداخته ایم:

جن جمل نخستین جنگ دوره خلافت امام علی (ع) بود که چندین ماه پس از خلافت امام توسط گروهی به رهبری عایشه همسر پیامبر اسلام (ص) و طلحه و زبیر علیه امام علی (ع) به راه افتاد. عایشه و همراهانش این جنگ را به بهانه خون‌خواهی عثمان به راه انداختند. این جنگ در روز ۱۰ جمادی الاولی سال ۳۶ قمری و در اطراف بصره رخ داد و زمان آن از ظهر تا غروب آفتاب بود. عایشه در این نبرد بر شتر نر سرخ‌مویی سوار بود و علت نامگذاری این جنگ به جمل (شتر نر) همین است.

فرضیه ما در این مساله این است که قدرت طلبی و زیاده‌خواهی مخالفین عامل اصلی جنگ جمل است و این جنگ سرآغاز درگیری‌ها و مشکلات بعدی مسلمانان گردید. همچنین باعث به قدرت رسیدن امویان و در راس آنها معاویه شد. جامعه اسلامی پس از رحلت پیامبر (ص) و بیست و پنج سال خانه نشینی علی (ع) دچار انحراف گردید.

عادی شدن پیمان شکنی؛ از بدترین پیامدهای جنگ جمل این بود که قبح پیمان شکنی و بیعت شکنی با خلیفه از بین رفت. تا آن زمان شکستن بیعت با خلیفه بی سابقه بود، ولی اصحاب جمل این کار را کردند و این مسئله باب شد.

سوء استفاده‌های تبلیغاتی فراوان معاویه از جنگ جمل؛ معاویه می‌خواست فتح بابی شود و پیش از او کسی با خلیفه بجنگد، تا انگشت نما نشود که او با خلیفه جنگیده است. هم‌چنین از این درگیری، علیه امیرالمؤمنین (علیه السلام) بسیار سوء استفاده کرد. از جمله اینکه اعلام کرد او با همسر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و صحابی بزرگ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جنگیده است!

بصره یک شهر معتبر نظامی بود، اگرچه بعد از شکست، دوباره با علی (علیه السلام) بیعت کردند، اما این بیعت از روی میل نبود، بلکه از قدرت حضرت ترسیدند؛ زیرا بصره در این جنگ لطمه زیادی دید و آنان نسبت به حضرت کینه پیدا کرده و دیگر حاضر به اطاعت از حضرت نشدند.

ست شدن مردم کوفه در اطاعت حضرت؛ کوفیانی که چندان تحت تأثیر ابوموسی اشعری قرار نگرفتند و با مجاهدت‌های امام مجتبی (علیه السلام) و مالک اشتر و عمار یاسر به یاری حضرت آمدند، این‌ها هم مسئله دار شدند؛ زیرا با تمام شدن جنگ، آن‌ها قصد داشتند به داخل بصره ریخته و زنان و بچه‌ها را به اسارت گرفته و اموال آنان را غارت کنند، اما آن حضرت به ایشان اجازه نداد و فرمود: «این‌ها مسلمان هستند و زن و فرزند و اموالشان حرمت دارد و جز آن مقداری که به صحنه جنگ آوردند، دیگر حق غنیمت ندارید»

یکی از میوه‌های تلخ جنگ جمل شعله‌ور گشتن آتش جنگ صفین بود؛ زیرا جنگ صفین در واقع دنباله جنگ جمل و یکی از آثار شوم آن است. این دو جنگ، با نخ محکمی که ابتدای آن در کنار بصره و انتهایش در صفین باشد، به هم پیوسته بود.

قیام به خون‌خواهی عثمان از طرف عایشه، طلحه و زبیر، موجب شد که معاویه خلافت را در میان خاندان خود موروثی کند و انتقال آن را به خاندان دیگر ناممکن سازد.

نتیجه ناگوار دیگر آن، پیدایی جنگ نهروان است چون جنگ جمل و سپس صفین، در روح مردم بدبین، تنگ‌نظر و کوتاه فکر آثار بدی گذاشت به طوری که به دیگران به دیده عداوت و تکفیر می‌نگریستند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۴۶

پس از مطالعه‌ی درس، هم فکری کنید و بگویید، شیوه‌ی به خلافت رسیدن خلفای نخستین چه تفاوت و شباهتی با هم داشت؟

پاسخ: تفاوت‌ها: خلیفه سوم و دوم با وصیت ابوبکر در شورای عمومی سقیفه به خلافت رسیدند. خلیفه اول نیز از طریق بیعت مسلمانان به خلافت رسیدند.

شباغت‌ها: همگی از طریق شورای شش نفره تعیین شده توسط خلیفه قبل، به قدرت رسیدند. حال آنکه خلافت حضرت علی (ع) با حضور و درخواست عموم مردم به وقوع پیوست. و حالی که خلافت علی (ع) اجرای وصیت اول نقش داشت در قبیله‌ای، در به خلافت رسیدن سه خلیفه سنت‌های خویشاوندی و انتصاب مستقیم پیامبر بود.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۴۷

به جدول خوب دقت کنید و بگویید خلیفه ی دوم برای توزیع بیت المال میان مسلمانان چه معیارهایی را در نظر داشته است؟ پاسخ: خویشاوندی با پیامبر - حضور در غزوه‌ها و میدان‌های نبرد مهم صدر اسلام - پیشینه اسلام آوردن افراد - انتساب به مهاجران یا انصار و ...

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۴۷

بررسی شواهد و مدارک

برداشت و تحلیل خود را از متن زیر بیان کنید.

ولید بن عتبّه، حاکم اُموی کوفه، مبلغ زیادی از بیت المال قرض گرفت و نمی‌خواست آن را پس دهد. عبدالله بن مسعود که مسئول بیت المال بود، به عثمان شکایت برد. خلیفه در پاسخ او گفت: «تو خزانه دار ما هستی و نباید نسبت به ولید از آن چه از بیت المال بر می‌دارد، تعرض نمایی». ابن مسعود به خشم آمد و گفت: «گمان می‌بردم که خزانه دار مسلمانان هستم، اما اگر چنین است، مرا بدان حاجتی نیست» (بلاذری، انساب الاشراف، ج ۵، ص ۳۱).

پاسخ: عثمان معیار تقسیم بیت المال را نزدیکی و خویشاوندی خود با افراد قرار داده بود و بذل و بخشش‌های فراوان از بیت المال مسلمانان به بستگان و حامیان خلیفه انجام می‌گرفت که این رفتار، موجب بیرون رانده شدن افراد سالم از دستگاه حکومتی عثمان و وراج فساد اقتصادی در آن دوران شد.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۵۰

قسمت‌هایی از متن صلح نامه ی بیت المقدس (ایلیا) را مطالعه کنید و دلایل خود را در پذیرش یا رد ادعای رفتار مسالمت آمیز و مدارا جویانه مسلمانان بیان کنید.

این نامه امانی است که عمر، امیرمؤمنان به مردم ایلیا می‌دهد، خودشان و اموالشان و کلیساهایشان و صلیب‌هایشان، سالم و بیمارشان و دیگر مردمشان را امان می‌دهد؛ کلیساهایشان مسکون و ویران نشود و از آن نگاهند و حدود آن را کم نکنند، از صلیب و اموالشان نیز، و در کار دینشان مزاحمت نبینند و کسی از ایشان زیان نبیند و کسی از یهودان در ایلیا با آن‌ها مقیم نشود.

مردم ایلیا باید جزیه دهند، چنان که مردم شهرها می‌دهند و باید رومیان و دزدان را از آن جاییرون کنند. کسانی که برونند جان و مالشان در امان است تا به امان گاهشان برسند و هر که بماند در امان است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۷۸۹ - ۱۷۹۰).

پاسخ: عدم تعرض به جان ساکنین شهر و محترم شمردن عقاید مذهبی آنان در پرداخت جزیه، بسیار انسانی مدارجویانه بود و موجب آن شد تا مردم مناطق فتح شده نسبت به پیام اسلام، که همانا صلح و برابری و احترام به سایر عقاید الهی است، ایمان بیاورند.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۵۰

۱- علل بروز جنگ‌های رده را بیان کنید.

پاسخ: پس از فوت پیامبر اعظم تعدادی از قبایل و بادیه نشین‌ها دین اسلام را ترک کردند و شورش کردند این گروه جزو مرتدان شدند و ابوبکر بعد از رسیدن به قدرت سیاهی را جهت سرکوب مرتدان و پیامبران دروغین آماده کرد که شورش‌ها را فرونشاند.

۲- دلایل شورش مردم بر خلیفه ی سوم در شهرهای مختلف قلمرو اسلامی چه بود؟

پاسخ: عثمان روشش با سایر خلیفه‌ها تفاوت داشت و بسیار خویشاوند دوست بود، او تمام خویشاوندان خود از بنی امیه را به امور خلافت راه داد. گروهی از اصحاب پیامبر همانند ابوذر غفاری به او اعتراض کردند اما او آنها را تبعید نمود. گروهی از مردم نیز برای رساندن صدای اعتراض خود از عراق به مدینه آمدند.

۳- شیوه‌ی تقسیم و توزیع بیت المال توسط علی و سه خلیفه‌ی پیش از او را توضیح دهید.

پاسخ: در دوران خلافت خلیفه‌های دوم و سوم ثروت زیادی بخاطر سرزمین‌های فتح شده کسب شد. خلیفه دوم این ثروت‌ها را به عنوان عطایا بین مردم تقسیم می‌نمود، بر مبنای عدالت واقعی نبود اما از ثروت اندوزی اطرافیان جلوگیری می‌کرد. اما خلیفه سوم بیشتر این ثروت را بین بستگان و بنی امیه تقسیم می‌کرد. اما حضرت علی این ثروت‌ها را به مساوات بین عرب و غیر عرب تقسیم می‌کردند.

۴- دلایل سیاسی و اقتصادی مخالفت و دشمنی سران قریش با خلافت امام علی (ع) را شرح دهید.

پاسخ: حضرت علی (ع) سعی داشتند سنت پیامبر و فرامین قرآن را پیاده کنند، اما افرادی مثل طلحه و زبیر به شیوه تقسیم غنائم اعتراض داشتند و معتقد بودند باید بین عرب و غیر عرب فرق باشد. اما حضرت مخالف بودند و آنها چون حضرت با حکومت آنها بر شهر موافقت نکرده بودند بدعت خود را شکستند.

۵- عوامل مؤثر بر موفقیت مسلمانان در فتح شام و مصر را در دو بعد سیاسی و اجتماعی بیان کنید.

پاسخ: اختلافات مذهبی و تفاوت‌های قومی و فرهنگی و زبانی که میان توده مردم شام با طبقه حکومت‌گر رومی وجود داشت، که باعث فتح روم شدند. مصر نیز همانند روم بخشی از قلمرو امپراطوری روم بود و آنها به دلایل مختلف (پرداخت مالیات زیاد اختلاف مذهبی با مسیحیان و ...) مخالف حاکمیت رومیان بر مصر بودند که فتح مصر را راحت‌تر می‌کرد.

درس ۶ تاریخ یازدهم انسانی (امویان بر مسند قدرت)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۵۵

بررسی نقشه تاریخی

با مقایسه ی نقشه های صفحه های ۴۸ و ۵۶، سرزمین ها و مناطقی را که در دوران بنی امیه فتح شد، فهرست نمایید.

پاسخ: قبرس - سمرقند - سودان - طرابلس - پنجاب و ...

جواب فعالیت ۲ صفحه ۵۷

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش های مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

متن ۱: در کوفه یکی از بزرگان آن شهر هنگام بیعت با معاویه گفت: «سلام بر تو، ای پادشاه»، معاویه به خشم آمد و گفت: «چرا مرا امیرالمؤمنین خطاب نکردی؟»، پاسخ آن شخص چنین بود: «آن در صورتی بود که ما تو را امیر کرده باشیم، ولی تو خود به این کار اقدام کرده ای» (یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۴).

متن ۲: معاویه در نخستین خطابه ی خود در مدینه پس از رسیدن به خلافت، گفت: «... اما بعد، من، به خدا قسم، خلافت را به وسیله ی محبتی که از شما سراغ داشته باشم، یا به رضایت شما به دست نیاورده ام، بلکه با همین شمشیر با شما مبارزه کرده ام...» (احمدبن محمدبن عبدربه، العقدالفرید، ج ۴، ص ۱۴۷).

متن ۳: عمروبن بحر جاحظ، یکی از اندیش مندان و نویسندگان برجسته ی قرن سوم هجری در ارزیابی خلافت معاویه می نویسد: «آن گاه که معاویه به ملک [پادشاهی] نشست، بر بقیه ی شورا و جماعت مسلمانان اعم از انصار و مهاجران غلبه نمود. [آن سال را] سال جماعت نامیده اند، لیکن جماعت نبود و برعکس سال تفرقه، زور، اجبار و غلبه بود...» (رسائل جاحظ، رسائل کلامیه، ص ۲۴۱).

۱- شواهد فوق چه دلالتی بر شیوه ی تأسیس خلافت اموی دارد؟

پاسخ: پیمان برادری که وابسته به قومیت و اشرافیت نمی باشد.

۲- نکته ی مشترک سه متن بالا چیست؟

پاسخ: پیمان نامه عمومی مدینه نیز فارغ از تأثیر قومیت و اشرافیت تهیه شده است.

۳- شواهد دیگری را در تأیید یا رد ادعای شواهد فوق ارائه دهید.

پاسخ: بر عهده دانش آموزان

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۵۸

جست و جوی شواهد و مدارک

با رجوع به درس ۴، شواهدی ارائه کنید که دلالت بر مخالفت سنت پیامبر با قومیت گرایی دارد.

پاسخ: ۱- تشویق به برادری و ایجاد پیمان مودت میان مسلمانان با هدف کنار گذاشتن تفاوت های قومی و برتری نژادی ۲- تنظیم پیمان نامه عمومی مدینه با شرکت تمام اقوام و گروه ها ۳- مبارزه با قریش در جنگ بدر و سایر نبردها ۴- عدالت در تقسیم بیت المال و غنائم.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۵۸

به نظر شما گرفتن جزیه از نو مسلمانان نشانه ی چه ویژگی حکومت اموی بود؟ این اقدام چه آثار سیاسی و اجتماعی می توانست داشته باشد؟

پاسخ: جزیه گرفتن از تو مسلمانان در دوران حکمت اموی (بر خلاف رسوم صریح اسلام و پیامبر) برای تأمین کمبودهای مالی و پر شدن خزانه دولت صورت می گرفت و علاوه بر بحران اقتصادی و بحران مشروعیت در حکومت اموی، نشانه تبعیض و برتری طلبی قومی و نژادی امویان بود.

آثار: این اقدام، هم سبب نارضایتی نو مسلمانان از حاکمیت اموی شد و هم باعث شد تا میان نو مسلمانان با غیر مسلمانان که هر دو جزیه می دادند، هیچ تفاوتی از نظر پرداخت مالیات وجود نداشته باشد. در نتیجه این نگاه تبعیض آمیز و سایر فشارهای اقتصادی و اجتماعی، میزان گرایش ایرانیان به اسلام و در دوران اموی کاهش چشمگیری یافت و موالی نیز به یکی مهم ترین مخالفان این حکومت بدل شدند.

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۶۰ درس ۶

استنباط و تحلیل تاریخی

مطلب زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

۱- از بدو تأسیس خلافت، کسانی که به عنوان خلیفه ی مسلمین زمام جامعه ی اسلامی را بر عهده می گرفتند، هم زمان به امور حکومتی و امور دینی رسیدگی می کردند. آنان علاوه بر قدرت سیاسی، دارای مرجعیت دینی نیز بودند و به عنوان نماینده ی رسمی آیین اسلام در جامعه به شمار می رفتند.

۲- یزید بن معاویه، خلیفه ای بود که نه تنها به ظواهر اسلامی اعتنایی نداشت و آشکارا احکام دینی را زیر پا می گذاشت؛ بلکه نسبت به نبوت پیامبر و حقانیت دین اسلام خدشه وارد می کرد و آن را به برتری جویی خاندان بنی هاشم در مقابل بنی امیه نسبت می داد. این موضوع در زمان معاویه به صراحت بیان نمی شد، اما یزید می خواست انتقام شکست بنی امیه از بنی هاشم در دوران رسول خدا را از طریق بی پایه و اساس جلوه دادن صحت ادعای پیامبری حضرت محمد (ص) بگیرد.

۳- چنین روندی می توانست به محو کامل اسلام منجر شود. چون وقتی کسی که در جایگاه مدافع رسمی یک مکتب قرار دارد، آن را باطل می شمارد، دیگر دلیل و حجتی برای پابندی سایر مردم به آن مکتب باقی نمی ماند.

۴- امام حسین (ع)، آخرین بازمانده ی پنج تن آل عبا (اهل بیت پیامبر) بود که در میان مردم جایگاه علمی، دینی و اخلاقی بسیار برجسته ای داشت. از این رو، آن حضرت بهترین فردی بود که می توانست اعلام کند یزید از صلاحیت و مشروعیت برای به دست گرفتن زمام امور جامعه ی اسلامی برخوردار نیست و تصدی او بر حکومت غاصبانه است. این عدم صلاحیت، هم جنبه ی حکومتی و هم مشروعیت دینی یزید را دربر می گرفت. یزید گرچه با نیرنگ و زور بر مسلمانان حاکم شده بود، اما از جنبه ی دینی، هیچ مقبولیت، حقانیت و مشروعیتی نداشت.

۵- با قیام امام حسین (ع)، مشروعیت دینی از حکومت یزید سلب شد و او چنان در موضع ذلت و ضعف قرار گرفت که نتوانست اهداف خود را عملی سازد. از سوی دیگر در دراز مدت زمینه ای فراهم شد که نو مسلمانان و جست و جوگران حقیقت با ورود به دنیای اسلامی، در جست و جوی حافظان راستین دین و مدافعان حقیقی اسلام بر آیند و معارف دینی را از آنان اخذ نمایند.

۶- بدین ترتیب، امام حسین (ع) در کوتاه مدت با سلب مشروعیت از حکومت غاصبانه ی بنی امیه در یک بزنگاه بسیار مهم تاریخی، روند تضعیف و نابودی اسلام را متوقف کرد و در دراز مدت، زمینه ساز حرکت اصلاحی پیشوایان دینی پس از خود در راستای احیای اسلام ناب محمدی و نشر معارف اسلامی در جهان بشریت شد.

۱- چرا گفته می شود که بقای اسلام، نتیجه ی قیام امام حسین (ع) است؟ اگر آن امام قیام نمی کرد اسلام از بین می رفت؟
پاسخ: واقعه کربلا محک و معیاری برای شناخت واقعی راه و هدف اسلام است و این معیار باعث می شود اسلام واقعی از غیر واقعی شناخته شود.

۲- چرا امام حسن (ع) و امام حسین (ع) در زمان معاویه قیام نکردند؟

پاسخ: به دلیل اینکه می‌خواستند مردم شخصیت عوام فریب معاویه را بشناسند و از سوی دیگر به دلیل جنگ‌های پی‌پی مردم از جنگ استقبال نمی‌کردند.

۳- چرا امامان شیعه پس از امام حسین (ع) مانند ایشان علیه حکومت‌های زمان خود قیام نکردند؟

پاسخ: زیرا اهمیت آگاهی بخشی را مهم‌تر می‌دانستند و معتقد بودند اگر درک و آگاهی مردم افزایش یابد می‌توان بر ظالمان پیروز شد.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۰

با رجوع به کتاب خانه‌ی مدرسه یا محله‌ی خود، یکی از کتاب‌های نویسندگان معاصر درباره‌ی قیام کربلا را انتخاب و معرفی کنید.

پاسخ: کتاب طوفان بلا در کربلا - نوشته غلامرضا ادبی

فلسفه این کتاب جمع کردن مجموعه‌ای از نیازهای یک شخص در ماه محرم است؛ یک مجموعه کوچک و کاربردی. کتاب از دو بخش تشکیل می‌شود. بخشی در مورد ابعاد مختلف قضیه عاشورا و بخشی در مورد خود قضیه عاشورا و یاران و اتفاقات آن روز. در بخش اول هر چیزی که لازم است درباره‌ی عزاداری دانسته شود را نویسنده به سرعت و اختصار مطرح کرده؛ و البته مستدل و منطقی و عالمانه. کتاب با فلسفه عزاداری شروع می‌شود و با بحثی تاریخی در مورد تاریخچه عزاداری ادامه پیدا می‌کند. از عزاداری قبل از خلقت حضرت آدم (ع) تا عزاداری حضرت رسول (ص) و عزاداری ائمه اطهار (علیهم السلام) بعد از شهادت ایشان.

در فصل بعدی به صورت خیلی کوتاه به آفات عزاداری بدون غر زدن اضافی پرداخته می‌شود؛ و بعد احکام عزاداری بنابر فتاوی علمای مطرح می‌گردد؛ از شبیه خوانی تا علم برداری و سینه زنی و آرایش خانم‌ها. مختصر و مفید! و بعد هم بحث گریه و برکات و آثار آن بر مصیبت حضرت سیدالشهدا (ع) و البته در ذیل هر کدام از این مباحث فصل‌هایی کوتاه که بحث را از جهات گوناگون باز می‌کنند.

بخش دوم کتاب به صورت روز شمار دهه محرم و به تبع هر روز، شخصی از یاران را مطرح می‌کند و البته بدون ماندن در لایه تاریخی در ضمن هر بحث. مباحث متفاوت اخلاقی و علمی نیز مطرح می‌شوند.

کتاب عاشورا - نوشته صفائی حایری

این کتاب با توجه به این نکته که زندگی صحنه پیکارها و میدان مبارزه هاست، به اشکال مختلف، انگیزه‌ها، هدف‌ها، نیازها و سدها و مانع‌های جهاد و مبارزه می‌پردازد. و در نهایت با بررسی تحلیل‌های مختلف در رابطه با قیام و حرکت امام حسین (ع)، نویسنده خود به تحلیلی از قیام اباعبدالله (ع) می‌پردازد.

عاشورا!

از این داستان خون تا به حال تحلیل‌هایی شده است. تحلیل‌هایی نه چندان نزدیک و همدم، بلکه در برابر و مخالف با هم. شهادت، شفاعت، امر به معروف، جلوگیری از ظلم، انقلاب و تشکیل حکومت.

کتاب "عاشورا" بر آن است تا فهم دورهای نزدیک

کتاب آذرخش کربلا - نوشته علامه مصباح

این کتاب بخشی از سخنرانی‌های استاد مصباح یزدی است که در ایام محرم سال ۱۴۲۱ ایراد گردیده است. برخی از محورهای مورد بحث عبارت است از:

شبهاتی پیرامون عاشورا و بزرگداشت آن: در این قسمت از علل گرامی‌داشت عاشورا و عزاداری امام حسین علیه السلام و روش‌های عزاداری بحث می‌شود.

زمینه‌های قیام عاشورا: در مباحث این بخش پیشینه تاریخی واقعه عاشورا و زمینه‌های اجتماعی انحراف جامعه و عوامل انحراف عمل کرد معاویه و علل انفعال جامعه در برابر فعالیت‌های معاویه بررسی شده است.

هدف قیام: در این بخش پس از بحث از مفهوم اصلاح و تصریح به این حقیقت که هدف اصلی قیام امام حسین علیه السلام اصلاح مفاسد بوده است، درباره اموری چون اصلاح مطلوب و امر به معروف مطالبی عرضه شده است.

پاسخ کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۳

با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند، مطالبی را در پاسخ به پرسش‌های زیر، گردآوری و در کلاس ارائه نمایید.

ابومسلم که بود؟ چرا و چگونه به جنبش عباسی پیوست؟ تأثیر و نقش او در موفقیت آن جنبش چه بود؟

پاسخ: بهزادان پور ونداد هرمزد ملقب به ابومسلم خراسانی فرمانده نظامی ایرانی و رهبر جنبش سیاه‌جامگان بود. ابومسلم خراسانی احتمالاً در سال ۱۰۰ هجری قمری در مرو یا اصفهان متولد شد.

در منابع تاریخی مربوط به زندگی ابومسلم، فردی به نام‌های موسی سراج یا ابوموسی سراج یا عیسی بن موسی سراج دیده می‌شود که مقیم کوفه بود. او در کار زین و لگام اشتغال داشت و ابومسلم شاگرد یا کارگر او بوده است. این فرد از طرفداران یا داعیان بنی عباس بوده و ابومسلم از طریق او یا در سفر با او، با دیگر داعیان عباسی در عراق به خصوص کوفه آشنا گشت.

دوران جوانی ابومسلم خراسانی با دوران خلافت مروان بن محمد مقارن بود. در این دوران، ظلم، فساد و تفرقه زیادی در بین حکام اموی رواج یافته بود و به‌طور خاص، مردم خراسان تحت فشار و ستم فراوانی قرار داشتند.

ابومسلم برای مدتی دعوت خود را به گونه مخفیانه انجام داد تا اینکه ابراهیم امام به او فرمان داد تا آن را علنی کند. ابومسلم در ۱۲۶ خورشیدی (۱۲۹ قمری) دعوت خود را در خانه سلیمان بن کثیر در روستای سفیدنج در نزدیکی مرو علنی کرد. پیروان او جامه‌های سیاه به تن کردند، که یا به نشانه سوگواری برای خانواده پیامبر که کشته شده بودند، یا به نشانه برافراشتن بیرق پیامبر، که سیاه بود، بر ضد امویان، بود. در طول یک شب، ساکنین شصت روستا به او می‌پیوندند که همگی جامه‌های سیاه بر تن داشتند و چوب‌دستی‌های‌شان را کافرکش و خرهایشان را «مروان» می‌نامیدند.

ابومسلم برای شروع نهضت خود از پرچم سیاه به عنوان نماد نهضت استفاده کرد و به سپاهیان خود نیز دستور داد تا جامه‌های سیاه بر تن کنند و به همین دلیل، طرفداران وی با نام سیاه‌جامگان و قیام‌وی تحت عنوان جنبش سیاه‌جامگان شناخته شد. از آنجا که امویان دارای پرچم‌های سبز بودند و لباس‌های سبز می‌پوشیدند، انتخاب رنگ دیگری به جز سبز، به عنوان رنگ نماد این گروه مورد توجه ابومسلم قرار گرفت. علت انتخاب رنگ سیاه نیز این بود که ابومسلم خود و گروهش را در عزای زید بن علی و فرزندش یحیی بن زید می‌دانست.

شروع جنبش سیاه‌جامگان در حالی بود که در مرو، دو قبیله ازدی (یمانی) و مضر با یکدیگر در حال جنگ بودند؛ یمانی‌ها به سرکردگی جدیع کرمانی و مضرها به سرکردگی نصر بن سیار، حاکم خراسان. گروه مستقلی از خوارج نیز به رهبری شبیان بن سلمه در این منطقه دارای قدرت و نفوذ بود. ابومسلم از این فرصت برای گرد آوردن طرفداران خود استفاده می‌کرد و در عین حال، با ارسال نامه‌هایی برای سران یمانی‌ها و خوارج، هر دو را به دوستی و اتحاد با خود دعوت می‌کرد. وی تلاش می‌کرد مانع از اتحاد این قبیله‌ها با یکدیگر شود.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۶۵

۱- عملکرد معاویه نسبت به تعهداتش در صلح با امام حسن را بیان کنید.

پاسخ: برخی از تعهدات معاویه: (۱) از دشنام به امام علی (ع) و آزار شیعیان او پرهیزد

(۲) جانشینی برای خود تعیین نکند.

(۳) بر اساس سنت نبوی عمل کند.

اما پس از هجرت امام به مدینه معاویه تمام تعهدات را زیر پا گذاشت و شیعیان را اذیت نمود.

- ۲- ترندها و اقدام‌های تبلیغاتی و سیاسی معاویه را برای دست‌یابی به قدرت و تأسیس خلافت اموی فهرست کنید.
- پاسخ: معاویه برای رسیدن به قدرت، خود را خون‌خواه و وارث عثمان می‌دانست و همچنین با وعده حکومت شهرها و بذل و بخشش، عده‌ای از سیاستمداران زیرک همچون عمروعاص را همراه خود کرد و باعث رهایی او از جنگ صفین شدند.
- ۳- زمینه‌های سیاسی قیام‌ها و جنبش‌های عصر اموی را با ذکر مثال شرح دهید.
- پاسخ: در عصر اموی، سپاهیان مسلمان، مناطق وسیعی را در شرق و غرب قلمرو خلافت گشودند. یکی از مهم‌ترین فتوحات مسلمانان در زمان بنی‌امیه، فتح اسپانیا (آندلس) به دست سردارانی چون طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود. سپاهیان اسلام حتی مناطقی از جنوب فرانسه را تصرف کردند، اما سرانجام در نبردی بزرگ از مسیحیان شکست خوردند و به اسپانیا عقب‌نشستند.
- یکی از اقدام‌های برجسته‌ی امویان توسعه‌ی نیروی دریایی و گسترش فتوحات در دریا بود. معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا، انجام داد.
- مهم‌ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد، فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش‌های انسانی و اخلاقی مورد تأکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بود.
- ۴- دو مورد از دلایل موفقیت جنبش عباسیان را توضیح دهید.
- پاسخ: تبلیغات آنها بسیار زیرکانه بود. آنها ابتدا مشکلات و معایب حکومت بین‌امیه را می‌گفتند و پس از آن بدون اسم بردن از کسی مردم را به حکومت آل محمد دعوت می‌کردند.
- ۵- منابع و تحقیقاتی را که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، استخراج و فهرست کنید.
- پاسخ: یعقوبی (تاریخ یعقوبی) ابن قتیة (الامامة و السياسة) - ابن هشام (سیره نبوی) - بلاذری (انساب الأشراف)

درس ۷ تاریخ یازدهم انسانی (جهان اسلام در عصر خلافت عباسی)**جواب فعالیت ۱ صفحه ۶۶**

سفر به گذشته

فرض کنید که شما در زمان قیام عباسیان زندگی می‌کردید و از نزدیک شاهد تبلیغات و شعارهای آنان علیه امویان بودید. انتظارات خود را از دوران پس از پیروزی قیام در سه جنبه ی سیاسی، دینی و اجتماعی فهرست کنید. پاسخ: بر عهده دانش آموزان (شما می‌توانید پاسخ پیشنهادی خود را در بخش دیدگاه بنویسید).

جواب فعالیت ۲ صفحه ۶۸

با راهنمایی دبیر و هم فکری، توضیح دهید که انتخاب مکانی در نزدیکی تیسفون برای بنای پایتخت از سوی منصور عباسی و ساخت آن بر اساس سنت شهرسازی ایرانی، چرا برای مورخان نکته ای مهم و معنادار است؟ به نظر شما اهمیت و معناداری این اقدام چیست؟

پاسخ: این کار نشان می‌دهد که ایرانیان تا چه حد تسلط و نفوذ در درون بنی عباسیان داشته‌اند. یکی از دلایل آن تاثیر ابومسلم در به قدرت رسیدن آنها می‌باشد.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۶۹ درس ۷

نقشه‌های قلمرو خلافت عباسیان و امویان را مقایسه کنید و بگویید از نظر محدوده جغرافیایی چه تفاوتی با هم دارند و دلیل آن چیست؟

پاسخ: در زمان عباسیان نیز قلمرو توسعه یافت. اما در حد و اندازه امویان این اتفاق صورت نگرفت و دلیل آن ضعیف شدن خلفا به مرور زمان بود و به مرور مناطق سیطره عباسیان تجزیه شد.

جواب کاوش خارج از کلاس صفحه ۶۹

به چند گروه تقسیم شوید و با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند هر گروه درباره ی یکی از موضوع‌های زیر مطلبی را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

الف) برمکیان که بودند و چگونه به دربار عباسیان راه یافتند؟

پاسخ: برمکیان خاندانی ایرانی بودند که با نزدیک شدن به دستگاه خلافت امویان و عباسیان، راه ترقی و کمال را پیمودند. در دوره اول عباسی، به روزگار خلافت هارون الرشید (حک: ۱۷۰-۱۹۳ق.) که اوج اقتدار عباسیان بود، آنان در بسیاری از شؤون حکومتی دخالت داشتند.

پایه‌گذاری قدرت برمکیان به دست خالد بن برمک صورت پذیرفت. خالد بن برمک که نزد مروان حمار نیز جایگاه ممتازی داشت در زمان شروع قیام عباسیان خود را در صفوف لشکریان ابومسلم جای داد و به فرماندهی در سپاه رسید.

همکاری با قحطبه بن شیب موجب شد تا بتواند نزد سفاح راه یابد و به او نزدیک شود. چندی بعد متصدی دیوان خراج گشت و هنگام بنای بغداد نیز که وزارت منصور را بر عهده داشت او را از تخریب ایوان کسری که خلیفه می‌خواست مصالح آن را جهت بنای بغداد به کار برد بازداشت.

پس از فوت خالد بن برمک پسرش یحیی بن خالد بر جای او تکیه زد و قدرت را چپاول کرد. زمانی که طبرستان و دماوند به خالد سپرده شده بود یحیی بن خالد به جانشینی پدرش در ری حکومت می‌کرد و در همین محل بود که با مهدی عباسی، روابط صمیمانه‌ای برقرار کرد.

مدتی حکومت ارمستان و آذربایجان را داشت، سپس خلیفه مهدی عباسی یحیی بن خالد را مری هارون کرد و در هارون نفوذ زیادی کسب کرد. مخصوصاً در دوره خلافت هادی از حق ولیعهدی هارون دفاع کرد و به سبب آن به زندان افتاد و سختی

فراوان دید و به این خاطر نزد هارون تقرب بیشتری یافت و در زمان خلافت وی وزارت یافت و خود و فرزندان جعفر بن یحیی و فضل بن یحیی و موسی بن یحیی و محمد بن یحیی در دستگاه خلافت قدرت بی‌مانندی بدست آوردند.

ب) خدمات سیاسی و اداری برمکیان چه بود؟

پاسخ: در هفده سال نخست خلافت هارون الرشید تقریباً تمام امور خلافت در دست یحیی و فرزندان و خویشان او بود و توانستند ثروت و مکتبی بی حد به دست آورند. هارون الرشید نظر به اعتماد مطلق که به برامکه داشت تربیت فرزندان خود را بر عهده فرزندان یحیی گذاشته بود، مأمون زیر نظر جعفر قرار گرفت و امین به فضل سپرده شد.

هارون الرشید ابتدا کار وزارت خویش را بر عهده فضل گذاشت اما نظر به علاقه‌ای که جعفر داشت و با وساطت یحیی این مقام را به جعفر محول کرد. جعفر نیز پس از رسیدن به این کرسی فضل را قائم مقام و جانشین خود کرد. مأموریت‌های مهمی بر عهده فضل گذاشته شد، از جمله در طغیان یحیی بن عبدالله علوی به طبرستان و گرگان فرستاده شد و توانست با مدارا و لطف یحیی را رام کرده و نزد هارون اعزام دارد.

فضل از ۱۷۲ تا ۱۸۰ هجری نیز به حکومت خراسان منصوب گردید و در این زمان دو اقدام کرد نخست سپاهبانی به تصرف بامیان؛ شهرهای دره جنوبی هندوکش و کابل اعزام کرد و این مناطق را مطیع خلیفه عباسی کرد و دوم در خراسان سپاهی از عجمان گرفت که آن‌ها را عباسیه نام داد و در بغداد کرنیان عنوان یافتند.

پ) خاندان برمکی چه خدمات علمی و فرهنگی کردند؟

پاسخ: حضور برمکیان در دستگاه خلافت عباسی تأثیرات سیاسی و اجتماعی مهمی بر جای نهاد؛ همچون: نفوذ روزافزون ایرانیان در دستگاه خلافت، بهبود نظام حکومتی و رواج شیوه ایرانی عهد ساسانی در اداره دیوان‌های سراسر قلمرو پهنای عباسیان، توجه به ادیبان و دانشمندان و حمایت مادی و معنوی از ایشان، ترویج فرهنگ سخاوت و بخشش میان دولتمردان.

ت) چرا هارون الرشید تصمیم به نابودی برمکیان گرفت؟

پاسخ: سقوط برمکیان از نقاط مبهم تاریخ است و تحلیل‌های متفاوت و گاه متناقض را در پی داشته است. این که برخی از تاریخ نگاران ازدواج جعفر با عباسه، خواهر هارون، به شرط صوری بودن و سپس عهدشکنی جعفر و تولد دو فرزند و زندگی مخفیانه آن‌ها را علت سقوط برمکیان دانسته‌اند، به دلیل‌های گوناگون صحیح نیست.

گروهی دیگر خودداری فضل از پرداخت قسمتی از درآمد فارس به هارون را علت خشم وی دانسته‌اند. [۱۵۳] دل‌بستگی و ارتباط برمکیان با علویان و آزادی برخی از زندانیان ایشان به دست برمکیان نیز در زمره علل رویگردانی هارون و عقوبت ایشان یاد شده است.

برخی از منابع از نفرین امام رضا (علیه السلام) در حق برمکیان در عرفة و سقوط ایشان در همان سال یاد کرده‌اند. بدگویی مخالفان و رقیبانی از کارگزاران هارون چون علی بن عیسی یزدانی رود، منصور بن زیاد، جعفر بن محمد بن اشعث و فضل بن ربیع، و نفوذ برمکیان به ویژه فضل در سپاه خراسان نیز از علت‌هایی است که برای این حادثه برشمرده‌اند.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۷۰

به نظر شما، علت دوام آوردن خلافت عباسی با وجود ضعف قدرت سیاسی و نظامی خلفا و تجزیه ی قلمرو خلافت چه بود؟

پاسخ: اگر چه دستگاه خلافت عباسی دچار ضعف و انحطاط شده بود، ولی جایگاه دینی خلفا، نزد بیشتر مردم و حاکمان محفوظ مانده بود. بسیاری از حاکمانی که به عنوان امیر یا سلطان قدرت را به دست گرفته بودند، برای توجیه مشروعیت حکومت خود و مقبولیت نزد توده های مردم مسلمانان، نیازمند فرمان و لواء خلیفه بودند و همچنان وانمود می کردند که مطیع اوامر او هستند. به همین دلیل، خلیفه و دستگاه خلافت، همچنان جایگاه خود را میان تمامی مسلمانان حفظ کرده بود.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۷۵

به نقشه دقت کنید و با هم فکری بگویید، تسلط فاطمیان بر مناطق شام و حجاز، از نظر سیاسی و مذهبی چه اهمیتی در رقابت آنان با عباسیان داشت؟

پاسخ: استقرار فاطمیان در شام به معنای یافتن راهی به سوری بغداد و برچیدن عباسیان بوده است. تسلط بر حجاز نیز به دلیل نزدیکی به مکه و مدینه نفوذ فاطمیان را افزایش می‌داد.

پاسخ فعالیت ۵ صفحه ۷۷

بررسی شواهد و مدارک

ناصر خسرو، حکیم و شاعر ایرانی که به مذهب اسماعیلیه گرایش داشت، در عصر فاطمیان به مصر سفر کرد. او در سفرنامه‌ی خود به توصیف دیده‌ها و شنیده‌هایش از مصر و شهرهای آن پرداخته است. بخشی از توصیف او از قاهره را بخوانید و بگویید برداشت شما از این توصیف، درباره‌ی هنر معماری و شهرسازی فاطمیان چیست؟

«... و آن شهری شد که نظیر آن کم باشد. و تقدیر کردم (اندازه گرفتم) که در این شهر قاهره، از بیست هزار دکان کم نباشد، همه ملک سلطان. و بسیار دکان هاست که هر یک را در ماهی ده دینار مغربی اُجره (اجاره بها) است... و کاروان سرای و گرمابه و دیگر عمارات (ملک و زمین زراعتی) چندان است که آن را حد و قیاس نیست... و قصر سلطان میان شهر قاهره است و همه حوالی آن گشاده، که هیچ عمارت (ساختمان، بنا) بدان نپیوسته است... و چون از بیرون شهر بنگرند قصر سلطان چون کوهی نماید، از بسیاری عمارات و ارتفاع آن، اما از شهر هیچ نتوان دید، که باروی آن عالی است. و گفتند که در این قصر دوازده هزار خادمِ اجرای خواره (مقرری بگیر، حقوق بگیر) است، و زنان و کنیزکان خود که داند، الا گفتند که سی هزار آدمی در آن قصر است و آن دوازده کوشک (قصر، کاخ) است. و این حرم را ده دروازه است» (سفرنامه‌ی ناصر خسرو، ص ۷۷).

پاسخ: بناهای قاهره از شاهکارهای معماری جهان اسلام بود. اصول و شیوه معماری و شهرسازی ایرانی حتی بر شیوه معماری در خلافت فاطمی، تأثیر گذاشته بود.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۷۸

۱- خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه‌ی کسب، انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان، مقایسه کنید.

پاسخ: عباسیان از نظر شیوه کسب قدرت: معاویه خود را خون‌خواه عثمان خواند و امام حسن (ع) بدلیل بی‌اعتمادی به مردم کوفه حکومت را او داد.

از نظر انتقال همانند امویان به صورت موروثی بود. از نظر حفظ قدرت: نیرنگ و زیرگی و شهادت رساندن ائمه اطهار و سرکوب مخالفان بنی عباس

۲- اقدام‌های مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان، فهرست نمایید.

پاسخ: الف) خلع عموهایش از منصب‌های دولتی چون ادعای خلافت داشتند

ب) معلم عموهایش ابن مقفع که انسانی متفکر بود به قتل رساند

ج) ابومسلم را کشت

د) قیام‌هایی که بدلیل مرگ ابومسلم ایجاد شد را سرکوب کرد

ه) انتخاب بغداد به عنوان پایتخت

۳- تحلیل و قضاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابومسلم بیان کنید.

پاسخ: قدرت زیاد ابومسلم در خراسان باعث نگرانی عباسیان شده بود. چون فرمانروایان شرق را بدون هماهنگی با آنها تعیین می‌کرد و همین کار باعث عصبانیت منصور شد و در نهایت منجر به مرگ او گردید.

۴- نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مأمون شرح دهید.

پاسخ: خانواده سهل از مالکان بزرگ خراسان بودند و نقش تعیین کننده ای در زمان مامون داشتند. هارون دو پسرش امین و مامون را به عنوان ولی عهد برگزید اما امین بعد از خلافت برادرش را کنار زد و مامون هم به کمک خانواده سهل برادرش را کشت و به حکومت رسید. پس از آن فضل بن سهل وزیر مامون شد و حسن بن سهل حاکم عراق شد. سرانجام مامون تحت تاثیر وزیر خود پایتخت را از بغداد به مرو منتقل کرد.

۵- مهم ترین دست آوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید.

پاسخ: دانشگاه الازهر مسر در زمان فاطمیان افتتاح شد و مرکز علمی بزرگی به نام دارالعلم در قاهره در آن زمان بنا شد. در دارالعلم کتاب های بسیار زیادی در اختیار عالمان آنجا قرار گرفت و کتابخانه ی معتبر و کاملی در آن شکل گرفت.

درس ۸ تاریخ یازدهم انسانی (اسلام در ایران)**جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۸۰**

مورخان در یک تقسیم‌بندی معروف، تاریخ ایران را به دو دوره ی باستان و اسلامی تقسیم کرده‌اند.

الف) به نظر شما مبنای این تقسیم‌بندی چیست؟

پاسخ: ورود اسلام به ایران

ب) با هم فکری، چند ویژگی مشترک و متفاوت جامعه ی ایران را در این دوره به یاد بیاورید.

پاسخ: شکل‌گیری آداب و رسوم بر مبنای دین جدید. آمیخته شدن رسوم باستان و آیین جدید

کاوش خارج از کلاس صفحه ۸۱

با رجوع به منابعی که دبیر معرفی می‌نماید درباره ی سلمان فارسی تحقیق کنید و به پرسش‌های زیر درباره ی او پاسخ کتبی دهید.

الف) با چه انگیزه و هدفی و چگونه به مدینه رفت و مسلمان شد؟

پاسخ: سلمان در سال اول هجری و به روایتی در ماه جمادی الاولی اسلام آورد. او از آخرین راهبی که با او ملازمت داشت، شنیده بود که نشانه‌های پیامبر (ص) سه چیز است: ۱- صدقه نمی‌خورد ۲- هدیه را می‌پذیرد ۳- بین دو کتفش خاتم نبوت وجود دارد.

وی همراه با کاروانی به سمت سرزمین عرب حرکت کرد، اما اهل کاروان در وادی القری به سلمان ظلم کرده، با تصاحب اموالش، او را به عنوان برده به فردی یهودی فروختند. آن یهودی نیز سلمان را به یهودی دیگری از بنی قریظه فروخت و سلمان با او به مدینه رفت و در نخلستانش به کار گرفته شد.

با گذشت اتفاقاتی، پیامبر سلمان را خریداری کرد و او مسلمان شد و همراه پیامبر در جنگ‌ها شرکت کرد.

ب) چه خدماتی به اسلام در مدینه کرد؟

پاسخ: سلمان فارسی در جنگ‌های صدر اسلام شرکت داشت و پس از غزوه خندق هیچ جنگی از او فوت نشد. پس از رحلت رسول خدا او فرماندار مدائن شد. مطابق نقل یاقوت حموی، نویسنده معجم البلدان، پس از فتح اصفهان به دست مسلمانان، سلمان به آنجا رفت و مسجدی را در زادگاهش بنا نمود. اکنون نیز در منطقه جی اصفهان بقایای مسجدی کهن وجود دارد.

پ) در جریان فتح ایران چه مأموریتی را به عهده گرفت؟

پاسخ: سلمان فارسی در فتح مداین نقش ویژه‌ای داشت. هنگامی که مسلمانان وارد مداین شدند و قصرها را یک به یک می‌گشودند، نگهبانان یکی از قصرها در برابرشان مقاومت کردند. در این کاخ سرداران چابک و نیرومندی بودند که نمی‌خواستند به سادگی تسلیم شوند.

سلمان نزد آنان رفت و به زبان پارسی خطاب به ایشان گفت: انسان تا زمانی با جان و مال خویش می‌جنگد که رهایی یابد؛ در حالی که برای شما نجاتی نمی‌بینم؛ زیرا کسرا در مقابل ارتش اسلام عقب‌نشینی کرده و متواری شده است و بر مقرر حکومتش دست یافته‌اند؛ چنان که سربازی از او در مداین باقی نمانده است. ایسته است با دست خود، خویشان را به هلاک نیافکنید و تسلیم شوید. آنان از این سخن سلمان خشمگین شده، به سویش تیراندازی کردند. آنگاه از او پرسیدند: تو که هستی؟! او ماجرای زندگی خویش و چگونگی آشنایی با رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) را برایشان بازگو کرد و از کرامت‌های اخلاقی و فضایل آن حضرت سخن‌ها گفت. ایرانیان تسلیم گردیدند و دروازه‌های قصر را گشودند و از آن خارج شدند.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۸۲**بررسی شواهد و مدارک**

متن زیر را بخوانید و برداشت و تحلیل خود را از آن بیان کنید.

مثنی بن حارثه، رئیس یکی از قبیله‌های عرب که در حمله به مرزهای ایران خیلی فعال بود، گفت: «در جاهلیت و اسلام با عرب و عجم جنگ کردم، به خدا به روزگار جاهلیت یک صد عجم پرتوان تر از هزار عرب بود و اکنون یک صد عرب پرتوان تر از هزار عجم است» (طبری، تاریخ طبری، ج ۴، ص ۱۶۱۷)

پاسخ: بیانگر قدرت ایمان، اعتقاد و روحیه جنگجویی اعراب می باشد که در گذشته امیال مادی انگیزه جنگ آنها بود. ولی در زمان مثنی هدف اشاعه آیین اسلام بر مبنای اعتقادات دینی بود.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۸۳

بررسی شواهد و مدارک؛ صلح نامه‌ها

صلح نامه‌های میان ایرانیان و اعراب، حاوی نکات مهمی درباره چگونگی فتح ایران و برخوردهای فاتحان و مغلوبان است. قسمت‌هایی از چند

صلح نامه را به دقت بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن‌ها، پاسخ دهید.

صلح نامه ی نهاوند: «فرمانده سپاه عرب» جان‌ها و مال‌ها و زمین‌هایشان را امان می‌دهد که کسی دینشان را تغییر ندهد و از انجام [ترتیبات دینشان منع نکند، مادام که هر سال به عامل خویش جزیه دهند. مادام که ره‌مانده را رهنمایی کنند، راه‌ها را اصلاح کنند و هر کس از سپاه مسلمانان را که به آن‌ها گذر کند [یک شبانه روز] مهمان کنند و مادام که نیک خواهی کنند. اگر خیانت کردند دمه‌ی ما از آن‌ها بری باشد» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۹۶۰).

صلح نامه ی ری: «یکی از بزرگان شهر» پانصد هزار درهم بداد تا تازیان کسی از ایشان را نکشند و به اسیری نبرند و آتش کده‌ای را ویران نکنند، و نیز خواستند که مقدار خراج ایشان برابر خراج اهل نهاوند باشد» (بلاذری، فتوح البلدان، ص ۱۲۰).
صلح نامه ی آذربایجان: «مرزبان بر همه آذربایجان از حذیفه بن یمان [فرمانده سپاه مسلمانان] طلب صلح کرد و بر آن شد که هشت صد هزار درهم بپردازد به آن شرط که حذیفه کسی را نکشد یا به اسیری نگیرد و آتش کده‌ای را ویران نسازد. اهل شیز (نواحی کوهستانی البرز، منطقه ماوراءالنهر و بخش‌های شرقی فلات ایران مانند زابل و کابل، بعدها در زمان امویان فتح شد.) را از پای کوبی در روزهای عید و انجام مراسم دیگر باز ندارد» (همان، ص ۱۶۳).

الف) تعهدات ایرانیان و اعراب مسلمان را در قراردادهای صلح فوق فهرست نمایید.

پاسخ: تعهدات اعراب: ۱) جان و مال ایرانیان در امان بماند. ۲) در پذیرش دین اسلام اجباری وجود نداشته باشد. ۳) ایرانیان در انجام آیین‌های دین زرتشت آزاد گذاشته شوند و آتشکده‌های ایرانیان تخریب نشود.

تعهدات ایرانیان: ۱) پرداخت جزیه در قبال ماندن در دین زرتشتی ۲) مهمان کردن سپاهیان مسلمان که از آن شهر می‌گذرند. ۳) اصلاح راه‌ها ۴) خیانت نکردن به پیمان صلح

ب) تعهدات اعراب مسلمان در این صلح نامه‌ها، دلالت بر چه مسائلی دارد؟

پاسخ: نبود اجبار در پذیرش دین اسلام و دادن آزادی عمل به ایرانیان برای ماندن در دین گذشتگان - حفظ مال و جان مردم سرزمین‌های فتح شده در قبال پرداخت جزیه - تسلط کامل اعراب بر سرزمین ایران

جواب فعالیت ۳ صفحه ۸۶

مطالب جدول بالا را به دقت بخوانید و پاسخ پرسش‌های زیر را از آن استخراج و استنباط نمایید.

۱- از نظر دینی و مذهبی، جنبش‌های مذکور چه وجه مشترکی داشتند؟

پاسخ: رهبران آن‌ها یا خود را فرستاده زرتشت و یا موعود و منجی دین زرتشتی می‌دانستند و به دنبال برپایی دین پیشین ایرانیان بودند و مسلمانان و اعراب را در ایران دشمن و بیگانه تلقی می‌کردند.

۲- به لحاظ سیاسی، نکته‌ی مشترک جنبش‌های فوق چیست؟

پاسخ: خونخواهی ابومسلم و مبارزه با سلطه اعراب؛ بیشتر این جنبش‌ها در خراسان، سیستان و آذربایجان به وقوع پیوست که آمادگی مردم این مناطق را برای قیام علیه اعراب مسلمان نشان می‌دهد.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۸۷

صلح نامه هایی که میان ایرانیان و اعراب مسلمان در جریان فتح ایران منعقد شد، حاوی چه شواهدی درباره ی روند اسلام پذیری مردم ایران هستند؟

پاسخ: توضیح آن که مسلمانان در هنگام رویارویی با ایرانیان از آن‌جا که آن‌ها را مجوس و ملحق به اهل کتاب می‌دانستند، سه پیشنهاد قبول اسلام، پرداخت جزیه و بالاخره آماده شدن برای جنگ را می‌دادند. در مورد سرزمین‌هایی همانند قادسیه، نهاوند و جلولا و... که از راه جنگ گشوده می‌شدند، صلح نامه ای وجود نداشت. هم‌چنین سرزمین‌هایی مانند قزوین که قبول اسلام می‌نمودند، (۶) مسلمانان با آن‌ها همچون برادران خود برخورد کرده و نیازی به انعقاد صلح نامه نمی‌دیدند و صلح نامه تنها با مردمی منعقد می‌شد که از سویی جنگ را رها کرده و از سوی دیگر حاضر به پذیرش اسلام نبودند.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۸۷

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و توضیح دهید که چه برداشتی از آن درباره ی روند مسلمان شدن ایرانیان در فارس دارید؟
ابواسحاق ابراهیم بن محمد اصطخری (استخری) (۳۴۶ ق) از مردم استخر فارس در کتاب جغرافیایی مسالک و ممالک در خصوص دین مردم فارس می‌نویسد: «در پارس گبرکان (زرتشتیان) و ترسا آن (مسیحیان) و جُهودان (یهودیان) باشند، و غلبه گبرکان دارند. و جهودان اندکی باشند، و کتاب‌های گبرکان و آتش‌کده‌ها و آداب گبرکی هنوز در میان پارسیان هست. و به هیچ ولایت اسلام چندان گبر نباشد کی در ولایت پارس - کی دار مُلک ایشان بودست» (اصطخری، مسالک و ممالک، ص ۱۲۱)
پاسخ: بیانگر این مطلب است که در اغلب ولایت‌های ایران در سال ۳۴۶ قمری توسعه پیدا کرده بود، به جز در فارس. از نظر نویسنده علت امر آن بود که فارس مقر حکومت ساسانیان و مذهب زرتشت بوده است.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۸۸

۱- زمینه‌های سیاسی شکست حکومت ساسانیان از اعراب مسلمان را شرح دهید.
پاسخ: از عوامل شکست قادسیه می‌توان به اختلاف‌های داخلی ایرانیان ناامیدی رستم فرخزاد، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همکاری برخی دهقانان و قبیله‌های عرب ساکن با مسلمان اشاره کرد. ضمن آنکه خبر پیروزی خیره‌کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد.

۲- روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟

پاسخ: پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد. فاتحان این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند، به دنبال آن سپاهیان مسلمان از هر سوی داخل ایران پیش تاختند و تا دوران خلافت عثمان بیشتر شهرها و ولایت‌های مختلف را به جنگ یا صلح گشودند.

۳- علل جنبش‌های اجتماعی و سیاسی ایرانیان را در دوران خلافت امویان توضیح دهید.

پاسخ: خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب‌گرا بود و نسبت به غیر عرب‌ها خشونت و نفرت خاصی نداشت و به تحقیر آنان می‌پرداخت. ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که موالی خوانده می‌شدند در برابر رفتارهای تحقیرآمیز بنی‌امیه در دو بعد سیاسی نظامی و اجتماعی فرهنگی به مقابله و مبارزه پرداختند.

۴- چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده ی نخست هجری کند بود؟

پاسخ: از اشاره‌های کوتاه منابع تاریخی می‌توان فهمید که در خلال فتح ایران عده کمی از ایرانیان به اسلام گرویدند. تعدادی از دهقانان و برخی از بزرگان محلی و بخشی از جنگجویان در جریان فتح ایران به اسلام گرویدند. به عنوان مثال در جنگ

قادسیه دسته ای از سپاه ساسانیان به دین اسلام در آمدند، ساکنان شهر پادگان قزوین نیز یکجا مسلمان شدند اما در زمان خلافت بنی امیه روند پذیرش اسلام کم شد و به دلیل رفتار غیر اسلامی حاکمان بود و آنها مسلمانان غیر عرب از بخشی از حقوق اجتماعی محروم می کردند و گرفتن جزیه از کسانی که تازه مسلمان شده بودند.

۵- منابع تاریخی که در این درس مورد استناد قرار گرفته است، فهرست نمایید.

پاسخ: نهج البلاغه - ابن هشام السیره النبویه - کتاب الخراج - فتوح البلدان بلاذری

۶- نمودار خط زمان دو قرن اول هجری را ترسیم نمایید و رویدادهایی را که در این درس به آن ها اشاره شده است، بر روی آن نشان دهید.

پاسخ: (۱) ۱۴ هجری: جنگ پل

(۲) ۱۴ هجری: جنگ قادسیه

(۳) ۱۶ هجری: فتح تیسفون و جنگ جلولا

درس ۹ تاریخ یازدهم انسانی (ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۹۰

ترسیم نمودار خط زمان

با توجه به مندرجات جدول بالا، نمودار خط زمان تاریخ ایران را در سده های سوم تا پنجم هجری ترسیم نمایید.

پاسخ: در جدول زیر می توانید مشاهده کنید:

۴۰۰ الی ۴۵۰ ق	۳۵۰ الی ۴۰۰ ق	۳۰۰ الی ۳۵۰ ق	۲۵۰ الی ۳۰۰ ق	۲۰۰ الی ۲۵۰ ق
تاسیس حکومت روادینان سقوط حکومت حسنویه	سقوط حکومت صفاریان	تاسیس حکومت ساسانیان تاسیس حکومت زبیریان تاسیس حکومت آل بویه تاسیس حکومت حسنویه	سقوط حکومت طاهریان تاسیس حکومت صفاریان تاسیس حکومت علویان	تاسیس حکومت طاهریان

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۹۱

نسب بیش تر بنیان گذاران سلسله های مسلمان ایرانی از جمله طاهریان، سامانیان، صفاریان، آل بویه و زبیریان را به یکی از شاهان و سرداران ساسانی از قبیل خسرو انوشیروان، خسرو پرویز و بهرام چوبین و یا پهلوانان اساطیری مانند رستم رسانده اند. به نظر شما دلیل این نسب سازی چه بوده است؟

پاسخ: (۱) مشروعیت سیاسی در ذهن بسیاری از ایرانیان، حتی با گذشت صدها سال از سقوط سلسله ی ساسانی و پایان دوران ایران باستان، همچنان بر اصالت خون و نسب استوار بود و پادشاهان ایران باستان، همچنان در ذهن بسیاری از ایرانیان، حاکمان اصلی به شمار می رفتند.

(۲) پس از ظهور حکومت نژاد پرست اموی (و در مقابل، رواج عقاید شعوبی بین ایرانیان) و سرکوب قیام های ایرانی در دوره ی اول عباسی، سرخوردگی و نارضایتی از حکومت اعراب و ستایش شکوه ایران باستان، رونق زیادی یافته بود و از این حکومت ها با نسبت دادن خود به سلسله های پیش از اسلام، از محبوبیت و مقبولیت مردمی برخوردار می شدند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۹۲

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و بگویید چه دلالتی بر شیوه ی کسب قدرت توسط یعقوب لیث صفاری دارد؟

«هنگامی که یعقوب به نیشابور، پایتخت طاهریان حمله کرد، محمدبن طاهر، امیر طاهری به او پیغام داد اگر به فرمان امیرالمؤمنین [خلیفه عباسی] آمده ای، عهد و منشور عرضه کن تا ولایت به تو سپارم وگرنه بازگرد. چون رسول به نزد یعقوب رسید و پیغام بگذارد، یعقوب شمشیر از زیر مصلی بیرون آورد و گفت عهد و لوای من این است» (گردیزی، تاریخ گردیزی، ص ۷).

پاسخ: دلالت بر این دارد که یعقوب قدرت خودش را از نیروی انتظامی و قدرت خود می دانست و هیچ اعتنایی به خلیفه عباسی نداشت و نشانگر عدم اعتماد او از خلافت عباسی بود.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۹۲

قضاوت کنید

متن زیر را بخوانید و درباره ی دلیل یعقوب لیث صفاری برای بی اعتمادی به خلافت عباسی، قضاوت کنید.

«یعقوب بسیار گفتی که دولت عباسیان بر عُدر و مکر بنا کرده اند؛ نبینی که با بوسلمه [ابوسلمه خلال] و بومسلم [ابومسلم] و آل برامکه و فضل بن سهل چندان نیکویی کایشان را اندر آن دولت بودند، چه کردند؟ کسی مبادا که بر ایشان اعتماد کند» (تاریخ سیستان، ص ۲۶۷)

پاسخ: خلافت عباسی بر پایه مکر و حيله بيان شده بود و هيچ اعتمادي به آنان نـيـست. زيرا تمام كساني كه در شكل گيري و اوج قدرت آن نقش داشتند، نه تنها قدرشناسي نكردند، بلكه همه را با نيرنگ كشتند.

جواب فكر كنيم و پاسخ دهيم صفحه ۹۳

به نظر شما چرا اميران آل بويه پس از فتح بغداد، خلافت عباسي را از بين نبردند؟

پاسخ: زيرا احترام و مشروعيت ديني خلفاي عباسي همچنان بين مردم حفظ شده بود و فضاي فكري جامعه آماده‌ي براندازي نهاد خلافت نبود. خلفا نيز از نظر قدرت سياسي و نظامي به حدي ضعيف شده بودند كه خطري براي حكومت آل بويه نداشتند. البته آنان وانمود مي كردند كه تابع خليفه هستند و با استفاده از اين سياست، هم قدرت سياسي و هم قدرت ديني را در اختيار داشتند و خود را حامی تمامی مسلمانان معرفی می کردند.

پاسخ كاوش خارج از كلاس صفحه ۹۵

شاهنامه

با استفاده از منابع و محتوایی كه ديبر در اختيار شما قرار مي دهد، درباره ي زندگي و اقدامات فرهنگي حكيم ابوالقاسم فردوسي تحقيق كنيد و به پرسش هاي زير پاسخ دهيد.

۱- فردوسي چه جاگاه و موقعيت اجتماعي در روزگار خود داشت؟

پاسخ: به دليل شيعه بودن فردوسي، و قرار گرفتن وي در دوران غزنوي كه اهل سنت و ترك بودند، جاگاه خوبي ميان شاهان آن دوره نداشت و با مشكلات بسياري روبرو مي شد.

۲- انگيزه ي فردوسي از سرودن شاهنامه چه بود؟

پاسخ: شاهنامه پراوازه ترين سروده فردوسي و يكي از بزرگ ترين نوشته هاي ادبيات فارسي است. فردوسي هنگامي سرودن شاهنامه را آغاز كرد كه زبان پارسي دري توانايي هاي بايسته را براي بيان موضوع هاي گوناگون يافته، اما هنوز در سراسر سرزمين هاي پارسي زبان به گونه اي يكدست و يكسان در نيامده بود؛ و در لهجه هر شهر و ناحيه، واژه ها و تعبيرهاي ويژه وجود داشت، و گردآورندگان كتاب ممالك و ممالك به برخي نكته ها در اين زمينه اشاره كرده اند.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۰۰

۱- زمينه هاي سياسي و اجتماعي شكل گيري حكومت هاي ايراني را در سده هاي سوم و چهارم هجري توضيح دهيد.

پاسخ: سرآغاز اين تغيير زماني بود كه ظاهر بن حسين مشهور به ذواليمينين از طرف مامون به حكومت خراسان منصوب شد، تشديد جنبش هاي ضد خلافت در ايران مامون را متوجه اين نكته كرد كه مي بايست تغييری در شیوه اداره قلمرو ایجاد کند. به همین دلیل حكومت خراسان را به ظاهر سردار ايراني خود سپرد و بعد از ظاهر حكومت خراسان موراني شد و بدین ترتیب نخستین سلسله مسلمانان ايراني شكل گرفت و بعد از آن با كم شدن قدرت عباسيان سلسله هاي ديگري در گوشه و كنار ايران روی كار آمدند، صفاريان - سامانيان - آل بويه ... از اين جمله سلسله ها هستند.

۲- حكومت هاي طاهريان و سامانيان را با سلسله هاي صفاريان و آل بويه از نظر نحوه ي به قدرت رسيدن و نوع رابطه با خلافت عباسي مقايسه كنيد.

پاسخ: بنيان گزاران برخي از سلسله ها مثل طاهريان و سامانيان به دستور خليفه عباسي به حكومت رسيدند و انتقال قدرت نيز به دستور خليفه

انجام می‌گرفت. اما در مقابل این‌ها بسیاری از سلسله‌های دیگر بدون تأیید و اجازه خلیفه به قدرت رسیدند. مانند یعقوب لیث صفاری بنیان‌گذار حکومت صفاریان، حسین بن زید موسی علویانه پسران بویه بنیانگذاران آل بویه و ...

۳- پیامدهای سیاسی و اجتماعی تأسیس حکومت‌های ایرانی مسلمان در سده‌های سوم تا پنجم هجری را تجزیه و تحلیل نمایید. پاسخ: مهم‌ترین پیامد آن کم‌شدن قدرت سیاسی و نظامی خلفای عباسی در ایران بود و همین‌طور وقتی اداره امور برخی مناطق به ایرانیان واگذار شد، آرامش نسبی بر جامعه حاکم شد اما برخی از امیران سلسله‌ها به دلیل تمایلات توسعه طلبانه به تحریک خلفای عباسی به رقابت می‌پرداختند.

۴- نقش سلسله‌های ایرانی را در پیشرفت و شکوفایی علوم و معارف اسلامی در سده‌های سوم تا پنجم هجری شرح دهید. پاسخ: در ایران دوران فعالیت‌های علمی و فکری دو چندان شد، در این دوره دانشمندان بزرگی پا به عرصه گذاشتند و اثرهای فاخر را پدید آوردند. امیران فرهنگ پرور این سلسله‌ها (به خصوص سلسله آل بویه و سامانیان) عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار می‌دادند و می‌توانستند بودن تنگ نظری و فارغ از دین و مذهب فعالیت خود را انجام بدهند.

۵- منابع و تحقیقات تاریخی را که در این درس به آن‌ها استناد شده است، فهرست نمایید.

پاسخ: تاریخ گردی زی - تاریخ سیستان - تاریخ ایران

درس ۱۰ تاریخ یازدهم انسانی (ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی)

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۰۱

با راهنمایی دبیر و هم‌فکری، توضیح دهید چه عاملی نقش مهمی در ورود ایران به دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزم شاهیان داشت؟

تاریخ: الف) در جریان لشکرکشی‌های جهادی مسلمانان به ماوراءالنهر و سرزمین‌های آن سوی رود سیحون در سده‌های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمروی اسلامی راه یافتند.

ب) عده‌ی زیادی از این ترکان به دلیل استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمانان در مناطق مختلف قلمرو خلافت درآمدند؛ برخی از آنان حتی به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

پ) سرکوب دهقانان در اواخر حکومت سامانیان و تضعیف این نهاد قدیمی ایرانی و اختلافات میان شاهزادگان سامانی بر سر قدرت موجب شد سپهسالاران ترک روز به روز قدرتمندتر شوند.

ت) نبود عوارض عمده‌ی طبیعی در شمال شرق نیز موجب شد ترکان بسیاری پس از ضعف حکومت‌های ایرانی، به داخل قلمرو ایران کوچ کنند و مجموعه‌ی این عوامل، باعث برتری سیاسی و نظامی قبایل ترک و تشکیل سه سلسله‌ی پیاپی ترک نژاد در ایران شد.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۰۵

نمودار خط زمان تاریخ ایران در دوران حکومت‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را ترسیم کنید و رویدادهای مهم سیاسی و نظامی را بر روی آن نشان دهید.

تاریخ: در جدول زیر می‌توانید مشاهده کنید:

۴۷۵ الی ۵۶۱۶ ق	۴۲۹ الی ۵۹۰ ق	۳۵۰ الی ۴۳۱ ق
به قدرت رسیدن تکش و سپس آتسز و سلطان محمد خوارزمشاه	تصرف نیشابور توسط طغرل - ۴۲۹	تاسیس حکومت محلی الپتگین
لشکرکشی سلطان محمد خوارزمشاه به سمت بغداد حمله چنگیز به ایران - ۶۱۶	بیرون کردن آل بویه از بغداد در سال ۴۴۷	تاسیس حکومت به دست محمد
	وقوع جنگ ملازگرد - ۴۶۳	حمله به ری در سال ۴۲۰
	پیروزی تکش بر آخرین سلطان سلجوقی	پایتخت آل بویه
		حمله‌های به هند
		جنگ دندانقان و شکست مسعود غزنوی

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۰۶

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن‌ها پاسخ دهید.

متن ۱: «روزی سلطان به وی [نظام الملک] پیغام داد که همانا با من در ملک شریکی که ولایت و اقطاع به اولاد خود می‌دهی، و هر تصرف که در ملک می‌خواهی بی‌مشورت من می‌کنی، خواهی تا بفرمایم که دوات وزارت از پیش و دستار از سرت بردارند؟ نظام الملک جواب داد که دوات من و تاج تو در هم بسته است و توأمانند، اما فرمان تو را باشد» (رشید الدین فضل الله، جامع التواریخ، بخش _____ ش _____ سلجوقیان، ص ۳۶)

منظور نظام الملک از رابطه‌ی بین دوات [نماد اهل قلم] وی و تاج سلطانی چیست؟

متن ۲: «باید که به همه ی اطراف همیشه جاسوسان روند بر سبیل بازرگانان و سیاحان و صوفیان و داروفروشان و درویشان، و از هر چه می شنوند خبر می آورند تا هیچ گونه از احوال چیزی پوشیده نماند» (نظام الملک، سیاست نامه، ص ۹۰).

الف) با توجه به متن فوق، نظام الملک، ایجاد کدام دیوان را برای حکومت سلجوقی ضروری شمرده است؟ دیوان برید

ب) به نظر شما اطلاع حاکم از اوضاع مملکت می توانست چه فایده ای به هم راه داشته باشد؟ می توانست از اوضاع مملکت ارزیابی درستی داشته باشد و با اطلاعات درست برنامه ریزی درستی انجام دهد و مردم را به سمت رضایت بکشاند.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۰۷

با مطالعه ی دقیق وظایف دیوان ها در عصر سلجوقیان، بگوئید امروزه وظایف هر یک از این دیوان ها را چه وزارت خانه یا نهادی انجام می دهد؟

تاریخ: دیوان استیفا — وزارت دارایی

دیوان رسایل — دبیرخانه

دیوان اشراف — وزارت دارایی

دیوان برید — اداره پست و اطلاعات

دیوان عرض — وزارت جنگ

دیوان اوقاف — سازمان اوقاف

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۰۹

سیاست مذهبی سلجوقیان را با سیاست مذهبی آل بویه مقایسه کنید و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آن را بیان نمایید. سلجوقیان و وزراء آنان سنیان متعصبی بودند که اهل تشیع را به شدت سرکوب می کردند، اما در زمان آل بویه چون آن ها شیعه بودند، مراسم شیعیان برگزار می گردید.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۱۳

۱- اهداف محمود غزنوی از حمله به هند چه بود؟ او به بهانه جهاد در راه خدا چندین بار به هند حمله کرد، اما هدف اصلی او دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق معابد و پرستش گاه های آنان بود.

۲- نظام الملک چه اهدافی از تقویت و توسعه ی نظام اداری در عصر سلجوقی داشت؟ خواجه نظام الملک در تلاش بود با تقویت حکومت مرکزی از طریق توسعه نظام اداری مدنظر خود ضمن ایجاد ثبات با نیروی سرکش امیران سلجوقی که به سنت های قبیله ای خود وفادار بودند مقابله کند و این چالش ها منجر به تقابل شد که در تاریخ ایران به تقابل اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) معروف است و همچنین این نظام اداری الگوی مطلوبی برای حکومت های بعد شد.

۳- شکل گیری نظام سلطنت در دوره ی سلجوقی، چه تأثیری بر جایگاه و قدرت سیاسی نظامی خلفای عباسی داشت؟ سلجوقیان برای مشروعیت حکومت خود، فرمانبرداری از خلیفه عباسی را پیشه کردند. اما این اطاعت نسبی بود، زیرا تقسیم قدرت دینی و دنیوی از اهداف سلاطین سلجوقی گشت، آنها سلطنت همه جانبه خود را می خواستند و بهای چندانی به خلفا نمی دادند و تنها به دنبال این بودند که با کسب مشروعیت سلطنت خود را حفظ کنند.

مناسبات خلیفه و سلطان همیشه روال عادی خود را نداشت. چون تا زمانی که سلاطین قدرتمند و با نفوذ سلجوقی بر سر کار بودند، خلفا به قدرت معنوی خود اکتفا می‌کردند اما با بروز ضعف سلطان سلجوقی، خلفا در صدد کسب قدرت دنیوی بر می‌آمدند. این سیاست باعث تنش روابط بین خلیفه و سلاطین سلجوقی می‌شد.

سلجوقیان با آنکه به تأیید خلفا نیاز داشتند اما تلاش می‌کردند با این ادعا، حق حکومت کردن و مسئولیت حمایت از افراد تحت سلطه، مستقیماً از سوی خدا به آنها واگذار شده برای خود وجهه مذهبی و الهی کسب کنند.

۴- بافت مذهبی شهرهای ایران را در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به اختصار توضیح دهید.

بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی این دوره را معمولاً اهل تسنن تشکیل می‌دادند البته پیروان شیعه ۱۲ امامی نیز در شهرها پراکنده بودند و در برخی شهرها مثل (بی‌هق، ری، گرگان، ساری و قم) اکثر شیعه بودند پیروان مذهب اسماعیله نیز در شهرها و روستاها پراکنده بودند این گروه مهم‌ترین مخالفان حکومت‌های عباسی، غزنوی و سلجوقی بودند.

۵- عواملی که در رشد تجارت داخلی و خارجی در دوره‌ی سلجوقی نقش داشت چه بودند؟

عواملی همچون گسترش قلمرو، نظم امنیت، ایجاد راه‌های ارتباطی جدید و رونق حمل و نقل، وجود نظام دیوانی کارآمد باعث رشد تجارت شده بود.

۶- عوامل مؤثر بر رشد هنر و معماری در دوره‌ی سلجوقی کدام‌اند؟

توسعه شهرنشینی، رشد اقتصادی، گسترش قلمرو و حمایت دولتمردان از شکوفایی هنر و معماری باعث رشد هنر و معماری شد و بسیاری از کاروانسراها، مساجد و مدارس در این دوران ساخته شده است.

درس ۱۱ تاریخ یازدهم انسانی (حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول)**جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۱۵**

یکی از نتایج مهم لشکر کشی هولاکوخان، فتح بغداد و برانداختن خلافت عباسیان بود (۶۵۶ ق). به نظر شما این رویداد از نظر سیاسی و مذهبی چه آثار و پیامدهایی برای ایران داشت؟

پاسخ: (۱) قتل و غارت شهرها و روستاهای ایران: نخستین و بدیهی‌ترین نتیجه تهاجم مغولان به ایران کاهش جمعیت شهری و روستایی ایران به سبب قتل عام، برده و اسیر و گرفتن مردم و فرار بقایای آنان و ترک مناطقی که در گذشته پر جمعیت بود.

(۲) انهدام زیرساخت‌های اقتصادی: به گزارش تاریخ نگاران، ایران در آغاز حمله مغول کشوری آباد و اقتصادش پررونق بوده است. لشکر کشی مغول، در زمان کوتاه، موجب سقوط و از بین رفتن نیروهای تولید و در عوض افزایش میزان اقطاعات نظامی و نفوذ سران نظامی شد. یورش آنها در زمانی اتفاق افتاد که اقتصاد ایران نیازمند ابزارهای تقویتی بود، این قضیه باعث شد که کل فرایند رو به رشد اقتصاد ایران از هم بپاشد.

(۳) تخریب مراکز فرهنگی و تمدنی و کشتار عملی: یکی از بلاهای سخت و مصائب سنگین با حمله ی مغول بر مردم ایران، قتل و کشتار بزرگان و از میان رفتن سرمایه‌های فکری و علمی کشور ایران بود. وقفه طولانی میان عصر حمله ی مغول و نابودی زیربنای علمی کشور تا اصلاحات عهد ایلخانی سبب قطع ارتباط ایرانیان با مبانی اقتصادی-فکری پیشینیان شد. دسترسی نداشتن به وسایل و امکانات برگشت به میراث گذشته و ناتوانی اقتصادی که در اثر حمله ی مغولان ایجاد شده بود باعث شود نتوانند راه را برای هموار کردن فعالیت‌های فکری و فرهنگی ایجاد کنند و ضربه ی کاری بر روند عادی سیر فرهنگ و علم در ایران شد.

(۴) برقراری موقت سنت برده داری: جنگ همواره منبع اصلی و مطمئن برای به دست آوردن کنیز بود. زندگی صحرانوردی مغولان هم که با غارت و چپاول و دزدی از ایلات می گذشت، آنها زنان بسیاری را هم به چنگ می آوردند و به خدمت می گرفتند، آنها سعی می کردند زنان و یا دخترانی که به اسارت گرفته کاملاً از خاندان خود قطع امید و فقط به اسارت تن دردهند؛ از این رو، شوهر و نامزد آنها را به قتل می رساندند.

(۵) وضع مالیات سنگین: در دوران حمله ی مغول علاوه بر خراج و مالیات رسمی، بیش از چهل نوع مالیات و عوارض دیگر هم دریافت می شد. برای دریافت میزان تأثیرات سوء این شیوه ی مالیات گیری باعث به وجود آمدن نابسامانی‌های بسیار بود.

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۱۹

برداشت خود را از این جمله ی معروف طنزآمیز که «تیمور دنیایی را ویران کرد تا شهری را آباد کند»، بیان نمایید.

پاسخ: منظور این جمله، این است که تیمور ایران و بسیاری از سرزمین‌های دیگر را به نابودی کشید و ویرانگری بزرگی به راه انداخت؛ اما با این حال، صنعتگران و هنرمندان هر منطقه را سمرقند می فرستاد تا موجبات رفاه و شکوفایی آن شهر را فراهم آورد.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۲۱

قشرهای اجتماعی از منظر خواجه نصیرالدین توسی از نظر خواجه نصیرالدین توسی، دانش مند و عالم شیعه ی عصر مغول، اجتماعات انسانی با چهار صنف: اهل قلم، اهل شمشیر، اهل معامله و اهل مزارعه موجودیت می یابند و هر صنف را مشتمل گروه‌های مختلف می‌شمارد (اخلاق ناصری، ص ۳۰۵).

با راهنمایی دبیر گروه‌ها و قشرهای زیر را در چهار صنف مورد نظر خواجه نصیرالدین طبقه بندی کنید و در جدول بنویسید.

ارباب علوم و معارف، مقاتلان و مجاهدان، تجّار، اهل حرث و فلاح، مطوعان و غازیان، اطبا و شعرا، برزگران و دهقانان، فقها و قضات، اعوان مُلک و حارسان دولت، مهندسان و منجمان، محترفه و ارباب صناعات.	
اهل قلم	اطبا و شعرا، منجمان - مهندسان - اهل معرفت
اهل شمشیر	مطوعان و غازیان - حارسان دولت - اعوان مُلک - مقاتلان و مجاهدان

اهل معامله	تجار - محترقه - ارباب صناعات
اهل مزارعه	اهل حرث و فلاح - دهقانان و بزرگان

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۲۲

با راهنمایی دبیر و هم فکری، آسیب‌هایی را که هجوم مغول به بخش کشاورزی ایران وارد آورد فهرست نمایید.

۱- زیاده‌خواهی مأموران مغول و اخذ مالیات‌های بی‌رویه و طاقت‌فرسا از کشاورزان؛

۲- کشتن نیروی انسانی بر اثر کشتار جمعی

۳- از بین رفتن زیرساخت‌های آبرسانی مثل قنات

۴- نابودی بخشی از محصولات کشاورزی به دلیل عدم آشنایی مغولان به یکجا نشینی

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۲۳

بررسی شواهد و مدارک

با راهنمایی دبیر متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«و این هرمز که آن را جرون گویند در میان دریا بندری است که در روی زمین بدل ندارد. تجار اقالیم سبعة از مصر و شام و روم و آذربایجان و عراق عرب و عجم و ممالک فارس و خراسان و ماوراءالنهر و ترکستان و مملکت دشت قباچاق (دشتی در مغرب کشور کنونی قزاقستان) و نواحی قلماق و تمام بلاد شرق و چین و ماچین و خان‌بالیق (نام قدیمی پکن) روی توجه به آن بندر دارند و مردم دریابار از حدود چین و جاوه و بنگاله و سیلان و جزایر دیوه محل تا دیار بلیبار (احتمالاً مالابار باشد که ناحیه‌ای در جنوب غربی هندوستان است.) و حبش [حبشه] و زنگ‌بار و بندرهای بیجان‌گر و گلبرگه و گجرات و کنبات (از بلاد معروف هند) (کنبات) و سواحل برّ عرب تا عدن و جده و ینبوع (بندری در ساحل دریای سرخ در حجاز) نفایس و ظرایف که ماه و آفتاب و فیض سحاب آن را آب و تاب داده و بر روی دریا توان آورد به آن بلده آرند و مسافران عالم از هر جا آیند و هر چه آرند در برابر هر چه خواهند بی‌زیادت جست و جوی در آن شهر یابند. هم نقد دهند و هم معاوضه کنند و دیوانیان از همه چیز غیر از نقود زر و نقره عُشر ستانند و اصحاب ادیان مختلفه بل کفار در آن شهر بسیارند و بیرون از عدل با هیچ آفریده معامله‌ای ندارند و به این سبب آن بلده را دارالامان گویند» (سمرقندی، مظل ع سعدین و مجمع بحرین، جلد ۳، ص ۵۱۳ - ۵۱۴).

۱- متن بالا بیان گر چه اطلاعاتی درباره وضعیت تجارت خارجی ایران و شرکای بین‌المللی آن در عصر تیموری است؟ پاسخ: گستردگی تجارت را با شرکای تجاری اعم از اروپا و آفریقا بیان می‌دارد.

۲- از متن بالا چه برداشتی می‌توان در خصوص شرایط بنادر و حمل و نقل دریایی ایران در دوره تیموری کرد؟ پاسخ: پر رونق بودن حمل و نقل از طریق کالا را می‌توان برداشت نمود.

۳- متن بالا دلالت بر آن دارد که تجار ایرانی در زمان تیموریان با چه کشور و سرزمین‌هایی روابط تجاری داشته‌اند؟ (۵ کشور یا سرزمین را نام ببرید).

پاسخ: شام، مصر، روم، چین، ترکمنستان

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۱۲۴

۱- موج اول حمله‌ی مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟

پاسخ: کاهش جمعیت بدلیل مهاجرت‌های گسترده - تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگی از بین رفتن موقعیت اجتماعی مالکان، بازرگانان، عالمان و مردم عادی و همچنین جمعیت قابل توجهی از اقوام ترک و مغول وارد ایران شدند.

۲- مهم‌ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره‌ی نامسلمانی مغول‌ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.

پاسخ: این گروه از عالمان سعی کردند تا جلوی خشونت و رفتارهای خودسرانه آنان را بگیرند و اینکار را با آشنایی آنها با فرهنگ ایرانی و آداب کشاورزی انجام می‌دادند. از معروف‌ترین عالمان می‌توان به خواجه نصیرالدین طوسی و شمس‌الدین محمد جوینی اشاره کرد.

۳- فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره‌ی ایل‌خانان بررسی و تحلیل کنید.

پاسخ: پس از استقرار حکومت ایلخانی و با تلاش دیوان‌سالاران و عالمان برای مهار رفتار غیر اجتماعی به تدریج شهر و شهرنشینی رونق پیدا کرد و همین روند با مسلمان شدن مغول‌ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان‌غازان برای بازسازی ویرانی انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک‌ها و شهرهای جدیدی همچون شهرک رشیدیه، شام (شنب) غازان و سلطانیه ایجاد شد.

۴- قشربندی اجتماعی ایران در عصر ایل‌خانی چه وضعیتی داشت؟

پاسخ: با مسلمان شدن مغول‌ها به تدریج عالمان دیوان‌سالاران و مشایخ صوفی اعتبار و نفوذ خود را پیدا کردند و تلاش کردند خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. همچنین بازرگانان و اهل صنعت و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.

۵- وضعیت تجارت ایران در عصر ایل‌خانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.

پاسخ: وضعیت اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت. کشور گشایی‌های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین‌های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شود و زمینه تجارت بین‌المللی افزایش یافت و باعث ارتباط جزایر ایرانی به هند و چین شده بود و بازاریان و صنعتگران زندگی بهتری نسبت به غیر شهریان داشتند.

درس ۱۲ تاریخ یازدهم انسانی (فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۲۵ و ۱۲۶

بررسی شواهد و مدارک

توصیف جویی، مورخ عهد ایل خانان از اعتقادات دینی مغولان را بخوانید و اهمیت آن را در شناخت وضعیت دین و عقاید قوم مغول بیان کنید.

«چنگیز خان مغول» متقلد (پیرو) هیچ دین و تابع هیچ ملت (مذهب، آئین) نبود، از تعصب و رجحان ملتی و تفضیل بعضی بر بعضی مجتنب (دوری کردن) بودست؛ بلکه علما و زهاد هر طایفه را اکرام و اعزاز و تبجیل (بزرگ داشت، تجلیل) می کردست و در حضرت حق تعالی آن را وسیلتی می دانسته. و چنان که مسلمانان را به نظر توقیر (بزرگ داشتن، تعظیم کردن) می نگریسته، ترسایان (مسیحیان) و بت پرستان را نیز عزیز می داشته. و اولاد و احفاد او هر چند کس بر موجب هوی از مذاهب اختیار کردند: بعضی تقلید اسلام کرده و بعضی ملت نصاری گرفته و طایف های عبادت اصنام (بت ها) گزیده و قومی همان قاعده قدیم آبا و اجداد را ملتزم گشته و به هیچ طرف مایل نشده؛ اما این نوع کم تر ماندست. و با تقلد مذاهب، بیش تر از اظهار تعصب دور باشند و از آن چه یاسای چنگیز خان است همه ی طوایف را یکی شناسند و بر یک دیگر فرق ننهند و عدول نجویند» (تاریخ جهان گشا، ج ۱، ص ۱۸ - ۱۹)

پاسخ: بیانگر این مطلب است که چنگیز از لحاظ دینی اعتقاد مشخصی نداشت اما با همین حال به پیروان سایر ادیان نیز احترام می گذاشت.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۲۷

استنباط تاریخی

با راهنمایی دبیر و هم فکری، چند دلیل برای اتحاد و یگانگی پیروان مذاهب و فرق اسلامی و زندگی مسالمت آمیز آنان در عصر ایل خانان و تیموریان ذکر کنید.

پاسخ: از بین رفتن حاکمیت های ضد شیعه و در راس آن خلافت عباسیان - عدم تعصب مذهبی مغولان و تیموریان - عدم حمایت حاکمیت و دولت ها از هیچ یک از فرقه های دینی و مذهبی

پاسخ فعالیت صفحه ۱۳۱

بررسی شواهد و مدارک

با بررسی تصویر بناهای تاریخی این درس و تصاویر دیگری که دبیر به نمایش می گذارد، برای هر یک از ویژگی های معماری عصر ایل خانی و تیموری، چند نمونه یا مثال بنویسید.

ارگ علی شاه؛ گنبد سلطانیه، مسجد گوهرشاد، رصدخانه مراغه	بناهای عظیم
گنبد غفاری در مراغه، سر در مناره های مسجد یزد	گنبد ها و مناره های بلند
محراب مسجد جامع اصفهان	تزیین با گچ بری
مسجد کبود، مسجد گوهرشاد	تزیین با آجر و کاشی

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۳۲

به نظر شما دلیل توجه به منظومه های حماسی تاریخی در دوران ایل خانی و تیموری چه بوده است؟

(۱) سقوط خلافت عباسی

(۲) خودآگاهی رجال ایرانی و تلاش آنان برای حفظ هویت ایرانی در دوران سلطه ی مغولان

(۳) علاقه مندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به داستان های پهلوانان شاهنامه و تمایل آنان به تشبیه خود به این پهلوانان

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۱۳۴

۱- تسامح و تساهل دینی مغول‌ها چه تأثیری بر اسلام‌پذیری آن‌ها داشت؟

پاسخ: اقدام مغول به اقتضای زندگی در صحرا نسبت به مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین‌های دیگر با ملایمت برخورد می‌کردند. این مدارای اعتقادی هر چند از روی آگاهی نبود و بخاطر سبک زندگیشان بود، اما در پذیرش دین‌های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغول تأثیر بسزایی داشت و همین تسامح باعث شد پیروان دین‌های گوناگون در میان آنها به تبلیغ بپردازند.

۲- علل رشد تصوف را در دوران مغولان و تیموریان شرح دهید.

پاسخ: به اعتقاد برخی از مورخان هجوم ویرانگر و وحشت‌انگیز مغول به ایران و نگرانی و ناامیدی که در جامعه ایجاد کرد نقش موثری در آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه‌ها داشت.

۳- زمینه‌های رشد هنر را در عصر تیموری بیان کنید.

پاسخ: علاوه بر سلاطین و شاهزادگان تیموری که به هنر و هنرمندان توجه زیادی داشتند، برخی از وزیران از جمله امیر علی شیر نوائی، شاعر و وزیر سلطان حسین میرزا بایقرا نیز پشتیبان و مشوق جدی هنرمندان بود و همچنین شهر هرات بدلیل داشتن کتابخانه‌های بزرگ به یکی از کانون‌های علمی و فرهنگی جهان اسلام بدل شده بود.

۴- چرا تاریخ‌نگاری به زبان فارسی در عهد ایلخانان رشد کرد؟

پاسخ: علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت‌های سیاسی و نظامی خود و خود آگاهی رجال ایرانی، تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ‌نگاری در آن عصر نهاد.

۵- منابع غیر نوشتاری که در این درس به آن‌ها استناد شده است را فهرست کنید.

پاسخ: کتابخانه‌ها - آرامگاه‌ها - سردر مناره‌های مسجد جامع یزد - محراب مسجد جامع اصفهان - شنب‌غازان - آرامگاه شیخ زینالدین تایب‌الدین

درس ۱۳ سیزدهم (تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۳۵

یادآوری

به صورت گروهی، حکومت‌های شیعه مذهبی را که پیش از تأسیس حکومت صفویان در ایران به قدرت رسیدند، فهرست کنید و محدوده قلمرو آن‌ها را بیان نمایید.

پاسخ: دولت علویان طبرستان - دولت آل بویه - دولت ایلخانان مغول - دولت سربداران - دولت قراقویونلوها - دولت صفویه
جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۳۷

در آستانه‌ی تأسیس حکومت صفوی، حکومت مرکزی نیرومندی در ایران وجود نداشت و بر هر قسمت از کشور افراد و خاندان‌های مختلف که رقیب و دشمن یک دیگر بودند، حکومت می‌کردند. به نظر شما این وضعیت سیاسی چه تأثیری بر به قدرت رسیدن صفویان در ایران داشته است؟

پاسخ: (۱) در نبود حکومت مرکزی قدرتمند و در شرایط ضعف و انحطاط دولت آق‌قویونلو، سپاه منسجم صفویان که از پشتیبانی ایلات قدرتمند قزلباش برخوردار بود، به راحتی توانست بر نقاط مختلف ایران مسلط شود.

(۲) در نبود حکومت مرکزی نیرومند، هرج و مرج ناامنی حاکم شد و زمینه برای پذیرش حکومتی یکپارچه و قدرتمند، فراهم شد. پیروزی‌های شاه اسماعیل، به سرعت برای وی مقبولیت مردمی پدید آورد، زیرا مردم در آرزوی حکومتی مقتدر و با ثبات بودند.

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۳۸

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن‌ها پاسخ دهید.

متن ۱: «سواره نظام ایران با این که پراکنده بودند و به خوبی رهبری نمی‌شدند، افواج مقدم‌ینی چری‌ها را در هم شکستند و آن پیاده نظام نامور را در هم ریختند. چنان که گفتی صاعقه بر پیکر آن لشکر گران و نیرومند فرود آمده است... سلطان (سلیم) که نگران خونریزی و کشتار بود، عقب‌نشینی آغاز کرد، و خواست از معرکه برتابد و بگریزد؛ اما سان پاشا... فرمان داد که توپ‌ها را بیاورند و به سوی... ایرانیان آتش بکشایند. اسب‌های ایرانیان چون بانگ تندر آسای آن ادوات و آلات دوزخی را شنیدند، رم کردند و هر یک به سمتی از دشت گریختند و از فرط ترس و وحشت به عنان کشیدن... سواران اعتنا نکردند... براستی گفته اند اگر توپ خانه‌ی دشمن در میان نبود... نیروی عثمانی هر چه بود تار و مار می‌شد و سپاهیان عثمانی از دم شمشیر ایرانیان می‌گذشتند» (کاترینوزنو، سفرنامه‌ی ونیزیان، ص ۲۲۷)

متن ۲: «چون نیران (آتش) محاربه... به اشتعال درآمد از صبح تا به نزدیک زوال... اکثر عزیزان... خرمن حیاتشان از آتش غیرت بسوخت. حضرت شاه دین‌پناه... توکل بر کرم کردگار کرده با جمعی از قورچیان (سواره نظام) دلاور، که از تیر و شمشیر و از پلنگ و شیر، روی بر نمی‌تافتند بر مخالفان حمله برد» (خورشاه بن قباد حسینی، تاریخ ایلچی نظام شاه، ص ۶۷)

۱- متن اول، چه کسی را پیروز اولیه کارزار چالدران می‌داند و علت تفوق عثمانی‌ها را در نهایت چگونه بررسی می‌کند؟
پاسخ: در ابتدا صفویان را پیروز می‌داند و علت تفوق (برتری) عثمانی‌ها را استفاده توپ می‌داند که باعث رم اسبان صفوی‌ها شد.

۲- میان متن اول و دوم چه وجه مشترکی وجود دارد؟

پاسخ: مطلب مشترک این دو متن، آسیب خوردن سپاه صفوی از سلاح‌های آتشین عثمانی می‌باشد.

پاسخ فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۴۰

به نظر شما سپاه حرف‌های و دائمی که شاه عباس اول تشکیل داد، نسبت به سپاه قزلباش چه مزایا و چه معایبی داشت؟
پاسخ: مزایا: وابسته بودن به دولت متمرکز - منظم بودن - دارای ادوات و سلاح‌های پیشرفته

معایب: عرق ایلیاتی نداشتند - پس از شاه به دلیل نبود شخصی مدیر، کارایی خود را از دست داد.

جواب فعالیت ۳ صفحه ۱۴۱

بررسی و تحلیل رویدادها

بعضی از شاهان صفوی، از جمله شاه عباس اول، دستور به زندانی کردن و کشتن برخی از شاه زادگان دادند.

الف) به نظر شما زمینه‌ها و دلایل این اقدام‌ها چه بود؟

پاسخ: دلیل این اقدام ترس از سوء قصد به پادشاه و کودتا علیه وی (از طرف قزلباشان با دیگر مقامات حکومتی) برای نشان دادن شاهزاده‌ی دیگر یا فرزندان شاه به جای وی بود.

ب) نتایج و پیامدهای این اقدام‌ها را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ بحث و استدلال نمایید.

پاسخ: موجب شد تا در مواقع حساس، کشور از داشتن فرد لایق و توانمند محروم بماند و اداره‌ی امور به دست افراد نالایق سپرده شود. از طرفی پرورش ولیعهد در حرمسرا، اثر مخربی بر روحیه‌ی شاه آینده می‌گذاشت، زیرا وی می‌بایست مشق سیاست می‌کرد و شیوه‌ی حکومت داری تعلیم می‌دید. این اقدام موجب شد که شاهان بعد از شاه عباس اول، افراد بی‌کفایتی بار بیابند و درایت کافی را برای اداره‌ی امور کشور نداشته باشند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۴۲

به نظر شما چرا حکومتی که دو قرن در برابر امپراتوری قدرتمند عثمانی ایستادگی کرد، در سال ۱۱۳۵ ق نتوانست در برابر شورش گروهی کوچک از اتباع خود مقاومت کند؟

پاسخ: با به تخت نشستن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت. این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرم سرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره‌ی امور حکومت دخالت می‌کردند. در نتیجه‌ی نفوذ و دخالت حرم سرا بود که شاه زاده‌ی بی‌کفایت و بی‌لیاقتی هم چون حسین میرزا به عنوان جانشین شاه سلیمان انتخاب شد. در دوران شاه سلطان حسین، حکومت صفوی به نهایت ضعف به امور مملکت توجه لازم را نداشت و به شدت تحت نفوذ درباریان و مشاوران خرافه پرست و نالایق بود. از این رو، در زمان زمام داری او اختلاف و درگیری میان مقام‌های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و اداره‌ی امور حکومت با بی‌نظمی و اخلاص مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت‌های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه‌هایی از مردم ایران را فراهم آورد.

پاسخ ارزیابی و قضاوت صفحه ۱۴۵

به نظر شما، اگر میان دو کشور همسایه و مسلمان ایران و عثمانی در دوره‌ی صفوی، به جای دشمنی و جنگ، صلح و دوستی پایدار برقرار بود، چه تغییری در وضعیت جهان اسلام ایجاد می‌شد؟ بحث و استدلال کنید.

۱) افزایش توان نظامی و سیاسی هر دو کشور

۲) گسترش اسلام و پایداری بیشتر آن در برابر استعمار غرب

۳) کمتر شدن اختلاف میان مذاهب اسلامی

۴) تقویت وضعیت تجاری و اقتصادی دو کشور

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۱۴۷

۱- مهم‌ترین مسائل و مشکلات، نخستین سال‌های پادشاهی تهماسب و عباس اول را مقایسه کنید.

پاسخ: شاه تهماسب: خودسری و نافرمانی سران ایلات قزلباش - هجوم ازبکان از شرق مرزهای ایران - هجوم عثمانی‌ها از غرب مرزهای ایران

شاه عباس: سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازچه اهداف و اغراقی طایفه و ایل خود قرار داده بودند

۲- روش کشورداری شاه عباس اول را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

پاسخ: (۱) شاه عباس ابتدا برای نجات کشور اصلاحات زیادی انجام داد که عبارت است از ۱ ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

(۲) نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه

(۳) توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی

(۴) دفع حملات دشمنان خارجی و بیگانه اما مشکل شاه عباس بدینی و بی‌اعتمادی به اعضای خانواده بود که باعث شد بسیاری از شاهزادگان را کور کند و زندانی کند و همین کار باعث شد تا بعد از او حاکم باکفایت نداشته باشد.

۳- دلایل و نتایج دشمنی و ستیز حکومت عثمانی با دولت صفوی را بررسی و تحلیل نمایید.

پاسخ: در آن زمان که حکومت صفوی حاکم ایران بود حکومت عثمانی نیز در حال پیشرفت و اوج گرفتن بود و خودشان را خلیفه تمام مسلمین می‌دانستند و تسلط جهان اسلام را می‌خواستند و اروپا را نیز فتح کرده بودند. به همین دلیل حکومت صفوی را مانع توسعه طلبی خود می‌دیدند و چندین بار به ایران نیز حمله کردند اما نتوانستند پیشرفت زیادی داشته باشند پس به ناچار عهدنامه صلحی نوشتند.

۴- روابط ایران و غرب در عصر صفوی بر چه محورهایی استوار بود؟

پاسخ: دو عامل نقش مهمی داشت: الف) تهاجم عثمانی‌ها به اروپا باعث شده بود تا اروپایی‌ها با رقیبان عثمانی‌ها رابطه دوستانه برقرار کنند و علیه عثمانی‌ها متحد شوند.

ب) دومین دلیل در گسترش روابط ایران و اروپا انگیزه و اهداف اقتصادی در زمان شروع حکومت صفوی اروپاییان به تازگی راه دریایی جدیدی به ایران و هند و کشورهای آسیایی پیدا کردند که به توسعه روابط دو کشور کمک می‌کرد.

۵- شواهد و مدارک استفاده شده در این درس را نام برده و در مورد اهمیت آن‌ها توضیح دهید.

پاسخ: ۱- سفرنامه‌ی ونیزیان در ایران: سفرنامه‌های ونیزیان در ایران شامل شش سفرنامه است که پنج بخش آن توسط سفرای ونیزی به نامهای جوزا باربارو، آمبروزیو کنتارینی، کاترینو زنو، آنجوللو و وینچنتو دالساندری و بخش ششم توسط بازرگان گمنام ونیزی نوشته شده است.

این سفرنامه‌ها از نظر تاریخی، سیاسی و جغرافیایی برای تاریخ ایران در عهد حکومت ترکمانان آق‌قویونلو و صفوی از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. انگیزه اصلی مسافرت آنها به جز آجلو‌لو و بازرگان ونیزی، دلیل سیاسی بود. تا بر اثر اتحاد با ایران، امپراتوری عثمانی را تحت فشار قرار داده و از توسعه و بسط قدرت عثمانیان جلوگیری کنند.

۲- تاریخ ایلچی نظام شاه اثر خورشاه بن قباد حسینی: کتابی است به زبان فارسی، در تاریخ عمومی که به تاریخ خورشاه و تاریخ قطبی نیز معروف است. خورشاه، کتاب را در سال ۹۷۱ قمری نوشته و محمدرضا نصیری و کوئیچی هانه‌دا، دو مقاله از آن را که به تاریخ صفویه و پادشاهان هندوستان مربوط است، در سال ۱۳۷۹ش با عنوان «تاریخ ایلچی نظام شاه: تاریخ صفویه از آغاز تا سال ۹۷۲ق» گردآوری کرده‌اند.

انگیزه تألیف، ثبت وقایع تاریخ و عبرت از گذشتگان بوده است. مؤلف در این دو مقاله، رویدادهایی را ذکر کرده که در دیگر منابع تاریخی کمتر دیده می‌شود. یک سال و نیم حضور وی در اردوهای شاه طهماسب، این مقاله را به گنجینه‌ای مهم و قابل استناد در تاریخ صفوی بدل کرده است.

وی در طی اقامت خود در ایران، در اغلب سفرها، همراه و همدم شاه طهماسب بود و در اکثر مجالس نیز حضور داشت. از این رو اغلب مشاهدات خود را در کتاب آورده که بدین وسیله بر اعتبار اثر افزوده است.

مباحث به دلیل نزدیکی به زمان مؤلف، ارزش تاریخی بسیاری دارد؛ از جمله، مطالب مربوط به تاریخ شاه طهماسب و روابط وی با هند از اعتبار ویژه‌ای برخوردار است.

۳- سفرنامه سانسون: سانسون مبلغ مسیحی که در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی برای ترویج دین مسیحیت به ایران آمده بود. چون زبان فارسی را یاد گرفته و سال‌های متمادی در ایران بود، در نتیجه با بسیاری از خصوصیات دربار و حکومت ایران و آداب و رسوم ایرانیان آشنایی پیدا کرده بود و آنچه را که به چشم خود دیده و مشاهده کرده بود، تحریر نموده است. سفرنامه سانسون بطور ویژه به به ساختار اداری حکومت صفویه در دوران شاه سلیمان پرداخته است.

درس ۱۴ چهاردهم فرهنگ و تمدن در عصر صفوی**جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۵۰****بررسی شواهد و مدارک**

متن ۱- «ایرانیان دارای فکر و اندیشه، سرعت فهم و ادراک، ظرافت و نیروی تمیز و حسن قضاوت و حزم و احتیاط می‌باشند... من تصور نمی‌کنم که در اروپای ما کشوری پیدا شود که در آنجا علوم بیش‌تر از ایران مورد تجلیل و تکریم و پژوهش و کاوش قرار گیرند» (شاردن، سفرنامه، ج ۹، ص ۱۴-۱۶)

متن ۲- «از نظر شکوه و جلال و طرز ساختمان، مدارس ایرانی سخت بر مدارس عالیه‌ما برتری دارند، اما مشکلات مدارس و طرز تعلیم و تعلم این مدارس را با اوضاع و احوال حاکم بر مدارس ما نمی‌توان قیاس کرد» (سفرنامه، ص ۱۳۹).

متن ۳- «حقوق مدرس کاملاً مکفی است و سالانه پرداخت می‌شود. در مدرسی که از طرف شاه وقف شده است حقوق مدرس به یک صد تومان بالغ می‌شود. در سایر مدارس این حقوق کم‌تر و غالباً در حدود پنجاه تومان است. ولی باید دانست که این حقوق درست در روز مقرر و بدون کم و کاست تأدیه می‌شود. کاش در آلمان نیز به استادان، این فروزندگان چراغ دانش چنین موهبتی ارزانی می‌شد» (همان، ص ۱۴۱).

۱- به نظر شما دیدگاه شاردن از چه جهتی دارای اهمیت است؟

پاسخ: مقام مقایسه ایران از نظر مباحث علمی جلوتر از اروپا می‌دانند.

۲- در متن دوم نویسنده به چه جنبه‌ای از مدارس عصر صفوی تأکید می‌کند؟ از نظر شما چه تفاوتی بین مدارس ایران و آلمان با توجه به این متن وجود داشت؟

پاسخ: از نظر او نحوه آموزش آلمان بهتر بوده اما از نظر ساختمان مدارس ایران شکوه و جلال بیشتری از آلمان داشتند.

۳- برداشت شما از متن سوم چیست؟ در کلاس بحث و استدلال کنید.

پاسخ: اولاً پرداخت حقوق مکفی به مدرسان که اهمیت و جایگاه تعلیم و تربیت را نشان می‌دهد و ثانیاً به موقع پرداخت شدن حقوق و همچنین اینکه مدرسان شاهی درآمد بیشتری داشتند.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۵۱**بررسی شواهد و مدارک**

«همه‌ی ایرانی‌ها اهمیت زیادی برای علوم و کسانی که این علوم را می‌دانند... قائلند. برای فراگرفتن علوم مختلف در گوشه و کنار ایران دانشگاه‌هایی وجود دارد که آن‌ها را «مدرسه» می‌گویند... در رأس هر یک از آن‌ها «صدر» قرار دارد... علوم می‌که در این مدارس تدریس می‌شود عبارت‌اند از حساب، هندسه، خطابه، شعر، فیزیک، فلسفه، نجوم، حقوق و پزشکی. آن‌ها کتب فلسفی ارسطو را به زبان عربی برگردانده و در مدارس خود تدریس می‌کنند» (یوس، آدام، سفرنامه، ص ۶۷۹-۶۸۰).

- به نظر شما مواد درسی در مدارس عصر صفوی از چه اهمیتی برخوردار بودند؟

پاسخ: ظاهراً اکثر علوم در مدارس زمان صفوی تدریس می‌شده است. (علوم ریاضی - علوم تجربی و علوم انسانی)

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۵۳**بررسی شواهد و مدارک**

متن ۱- «... حضرت اعلی‌شاهی [شاه عباس اول] جهت انبساط ضمیر، اکثر اوقات در میدان نقش جهان با مخصوصان و مقربان به نشاط چوگان بازی و قَبَق اندازی (قَبَق چوب بلندی بود که بر روی آن جام زرین و یا ظرفی از سکه قرار می‌دادند و در محلی در میدان کاشته می‌شد. عده‌ای سوار بر اسب با کمان با فاصله‌ای معین، در حالی که در تاخت بودند به جام زرین یا ظرف پر از سکه تیر می‌انداختند. هر کس که می‌توانست آن را پایین بیاورد برنده‌ی آن سکه‌ها و یا جام زرین می‌شد. این بازی از هیجان بالایی برخوردار بود و نوعی فعالیت نظامی نیز محسوب می‌شد)، آتش بازی‌ها که استادان آتش... ترتیب می‌دادند مشغول می‌

فرمود... تماشاچی اطراف و جوانب میدان را فرا گرفته، نظاره گران انجمن بودند» (اسکندر بیک ترکمان، عالم آرای عباسی، ج ۲، ص ۱۳۸۲).

متن ۲- «... در این سال [۱۰۲۳ ق]، ایلچیان [سفیران، فرستادگان] و چند نفر از پادریان [کشیشان و مبلغان مسیحی] فرنگ که عبارت از دانش‌مندان و رهبانان نصاری است از جانب پادشاه اسپانیه که بزرگ‌ترین پادشاه فرنگستان است به پایه‌ی سریر اعلی آمده در نقش جهان اصفهان به سعادت بساط پوش شاه جهان سرافراز شدند» (همان، ص ۱۴۲۲).

– در متن‌های بالا به چه کارکردهای میدان نقش جهان اشاره شده است؟
پاسخ: کارکرد ورزشی: چوگان بازی، قیق بازی

کارکرد سیاسی: پذیرفتن سفرا ممالک دیگر در میدان نقش جهان

کارکرد تفریحی: مانند آتش بازی

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۵۶

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

«یادآوری می‌کنیم که سه چیز را در این شهر (کاشان) بهتر از ایتالیا تهیه می‌کنند، یا به هر حال به خوبی آن در ایتالیا ندیده‌ام. یکی از آن‌ها شال است که از پارچه‌ی پهن و بلندی بافته شده و مردان آن را تاب می‌دهند و به دور کمر می‌بندند. این پارچه راه راه است و احیاناً در تار و پود آن طلا به کار رفته و دارای شرابه‌های (رشته‌ها و منگوله‌هایی که از کناره و حاشیه‌ی بافته‌ها آویخته می‌شود). زیبایی است... شیء دوم پارچه‌ای است به نام میلک که دارای دو رو است و رنگی مخصوص دارد و اشعار ایرانی و نقش زن و مرد در روی آن بافته شده است و واقعاً زیباتر از آن نمی‌توان مجسم کرد.

سومین شیء پارچه زربفت... و تفاوتش با پارچه قبلی این است که میلک فقط از ابریشم درست شده، در حالی که در تار و پود این پارچه طلا یا نقره و گاهی هر دو بکار رفته است. این پارچه‌ها در ایران منحصراً از طرف زنان مصرف می‌شود، زیرا لباس مردان فقط از قماش نخی است. این لباس را شاه فعلی ایران (شاه عباس اول) مرسوم کرده و به نظر من علت این است که می‌خواهد ابریشم در مملکت زیاد مصرف نشود و این متاع که پول فراوان عاید خزانه می‌کند، تا حد امکان بیشتر صادر شود» (دلاواله، سفرنامه، ص ۱۱۵-۱۱۶).

۱- با توجه به متن، وضعیت پارچه بافی ایران در عصر صفوی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

پاسخ: در واقع این دوران را باید دوران طلایی پارچه بافی ایران به حساب آورد و همین هم از زبان نویسنده استنباط می‌شود.

۲- سعدی در گلستان می‌گوید که دیبای روم، صاحب شهرتی بود و به شرق صادر می‌شد. به نظر شما، از زمان سعدی در قرن هفتم تا زمان تألیف سفرنامه‌ی جهان گرد ایتالیایی در دوره شاه عباس (قرن یازدهم قمری) چه تحولی در پارچه بافی ایران قابل مشاهده است؟

پاسخ: با توجه به گفته دلاواله سه چیز در شهر کاشان بهتر از ایتالیا تهیه می‌شود یا به خوبی آن در ایتالیا ندیده است که یکی از آنها پارچه بافی است.

جواب پرسش‌های نمونه صفحه ۱۵۸

۱- زمینه‌های اعتلای فرهنگ و هنر عصر صفوی را ارزیابی کنید.

پاسخ: الف) ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام شرایط مناسبی برای رشد فرهنگ ایجاد کرده بود. با استقرار شیعه ۱۲ امامی و رسمیت یافتن آن باعث اعتلای فرهنگ شد.

ب) پادشاهان و دیگر مقامات کشوری در این دوره علاقه به هنر و معماری داشتند و آنها را مورد تشویق قرار می‌دادند.

ج) رواج یافتن سنت حسنه وقف در این دوران توسط ثروتمندان و شاهان که بخشی از آن در امور آموزش و هنر و فرهنگ استفاده می‌گشت.

۲- به طور کلی با توجه به شواهد و مدارک ارائه شده، وضعیت مدارس عصر صفوی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
پاسخ: مدرسه در آن زمان برای آموزش معارف دینی و علوم دیگر بود و از طرف ثروتمندان و گروه‌های دیگر مردم ساخته می‌شد. زنان ثروتمند بخشی از ثروت خود را وقف ساخت مدارس کردند. از جمله این مدارس، مدارس چهارباغ و مدرسه شیخ لطف ...۱

به معلمان مدرسه می‌گفتند و آنها دستیاری داشتند که خلیفه (مبصر) یا معبد می‌گفتند.

۳- هنر نگارگری عصر صفوی از چه موقعیتی برخوردار بود؟

پاسخ: شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد یکی از نوابغ هنر نقاشی و مینیاتور دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه تبریز گذاشت. بهزاد و شاگردانش با خلق آثاری ماندگار و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه‌گذاری کردند و همچنین در دوران شاه طهماسب هنرمندان قزوین نیز آثار برجسته‌ای پدید آوردند و خود شاه نیز از نقاشان چیره دست بود.

۴- وضعیت منسوجات و پارچه بافی ایرانی در عصر صفوی را شرح دهید.

پاسخ: برخی محققان دوره صفویه را عصر طلایی پارچه بافی می‌نامند. در این دوره پارچه‌های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم مخمل، ترمه و قلمکار در کارگاه‌های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد یزد و کرمان و ... بافته می‌شد.

۵- در تهیه و تدوین این درس از چه منابعی بهره برده شده است؟ فهرست کنید.

پاسخ: سفرنامه: سفرنامه اولتاریوس، سفرنامه شاردن، سفرنامه کمپفر، پیترو دلاواله
منابع فارسی: عالم‌آرای عباسی: اسکندر پیک ترکمان — منابع میرنوشتاری اماکن تاریخی مانند مدرسه چهارباغ اصفهان و میدان نقش جهان — پل خواجو

درس ۱۵ تاریخ یازدهم انسانی (قرون وسطا)**جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۶۰**

با راهنمایی دبیر، نمونه‌هایی از دست آوردهای برجسته ی تمدن یونان و روم باستان را که در کتاب تاریخ ۱ خواندید به خاطر آورید و بازگو نمایید.

پاسخ: برجسته ترین دستاورد هنری تمدن روم در معماری و مجسمه سازی تبلور یافت. رومیان به افتخار پیروزی‌های نظامی خود بناهای یادبود زیادی را برپا نمودند. آنان همچنین در رم و دیگر شهرهای قلمرو امپراتوری مثل انطاکیه، دمشق، اسکندریه، آتن و مارسه ساختمان‌های عمومی فراوانی ساختند که حکایت از مهارت در معماری و طراحی در مهندسی دارد. یکی دیگر از دستاوردهای مهم تمدن روم ایجاد شبکه پیشرفته‌ای از جاده‌ها بود. مهندسان و کارگران رومی برای احداث جاده‌های سنگ فرش شده، دامنه تپه‌ها را می‌بریدند، تونل می‌کندند، پل می‌ساختند و باتلاق‌ها را پر می‌کردند.

جواب فعالیت ۲ صفحه ۱۶۲

با بررسی نقشه ی فوق بگویید بر هر یک از کشورها یا مناطق زیر کدام یک از دسته‌های ژرمن تسلط یافتند؟

پاسخ: فرانسه: بورگونیها

انگلستان: انگلوساکسونها

آلمان: ساکسونها

ایتالیا: واندال‌ها

اسپانیا: واندال‌ها

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۶۳

از طریق مقایسه ی نقشه ی قلمرو شارلمانی با نقشه ی سیاسی کنونی قاره ی اروپا، بگویید قلمرو شارلمانی شامل کدام یک از کشورهای امروزی اروپا می‌شده است؟

پاسخ: شامل فرانسه بخشی از ایتالیا، سوئیس، هلند، چک، اسلواکی و اتریش

پاسخ فعالیت ۴ صفحه ۱۶۵**بررسی شواهد و مدارک**

متن زیر را بخوانید و با هم فکری:

الف) برداشت و تحلیل خود را از نقش و اهمیت «قانون» در اروپای قرون وسطا بیان کنید.

پاسخ: قانون در اروپای دوران قرون وسطا وجود داشته است. اما کاملاً ناقص و تنها تأمین کننده ی نیازهای اقتصادی و اجتماعی اربابان بوده است. قانون، نظام ناعادلانه ی طبقاتی را برهم نمی‌زد، فقط وظایف هر طبقه را در برابر طبقه ی دیگر مشخص می‌کرد.

ب) توضیح دهید که این جمله ی حقوق دانان قرون وسطا: «هوای شهر، آزادی سازی» است، چه ارتباطی با متن دارد؟

پاسخ: این جمله، فضای شهرهای آن زمان را با مناطق فئودال نشین مقایسه می‌کند و نیز بیانگر آن است که سرف‌های فراری با آمدن به شهرها از ظلم و ستم فئودال‌ها و ارباب‌ها نجات پیدا می‌کردند.

رهایی از قید و بندهای نظام سرفی غیر ممکن نبود. ساده و رایج ترین طریق آزادی، فرار از ملک اربابی و زندگی در جای دیگری مانند شهر بود. چنان چه اشخاصی ثابت می‌کردند که یک سال و یک روز در شهر سکونت داشته اند، از نظر قانون آزاد محسوب می‌شدند. علاوه بر آن، برخی از سرف‌ها با پرداخت بدهی، انجام خدمات شایسته و یا با اجازه ی ارباب، آزادی خود را به دست می‌آوردند (آدلر، فیلیپ جی، تمدن‌های عالم، ج ۱، ص ۳۳۲).

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۷۰

به نظر شما چرا کلیسا در قرون وسطا با وجود این که معتقد بود اجبار در دین مجاز نیست، به حربه ی تفتیش عقاید متوسل شد؟
پاسخ: (۱) کلیسا بر همه ی جنبه های زندگی مردم نظارت و تسلط داشت؛ هرگونه تفسیر دینی متفاوت با کلیسا، خطری برای سلطه ی کامل آن به حساب می آمد.

(۲) تناقض در رفتار متولیان دین و ظلم و ستمی که بر مردم روا می داشتند، سبب دین گریزی و رویگردانی از دستورات شرع مسیحی شده بود و کلیسا برای جلوگیری از تغییر افکار، از زور و شکنجه استفاده کرد.

آیا این گونه اقدام ها در دراز مدت به سود کلیسا و دین مسیحیت بود؟ برای پاسخ خود استدلال نمایید.

پاسخ: خیر، ظلم و ستمی که کلیسا بر مردم روا داشت، سبب دین گریزی و روی گردانی از دستورات شرع مسیحی و زمینه ساز جنبش های ضد دینی و منتقد کلیسا در دوره ی رنسانس شد.

جواب فعالیت ۵ صفحه ۱۷۱

بررسی شواهد و مدارک

پاپ بونیفاس هشتم (Boniface VIII) (م ۱۲۹۴ - ۱۳۰۲) که با فیلیپ چهارم (شاه فرانسه از ۱۲۸۵ تا ۱۳۱۴ م) اختلاف و درگیری شدیدی پیدا کرده بود، بیانیه مهمی را صادر کرد. این بیانیه یکی از گویاترین اسناد سیاسی قرون وسطا به شمار می رود. بخش هایی از بیانیه ی مذکور را بخوانید و به پرسش های مربوط به آن پاسخ دهید.

«... ما قاطعانه معتقدیم و کاملاً معترفیم که فقط یک کلیسا... وجود دارد و بیرون از آن، نه رستگاری هست و نه آمرزش گناهان ... کلام انجیل بشارت دهنده به ما می گوید که در رم هاش دو شمشیر هست، یکی دینی و دیگری دنیوی... بنابراین هر دو شمشیر روحی و مادی در اختیار کلیسا هستند؛ در واقع یکی به خاطر کلیسا آن را به کار می برد و دیگری به وسیله ی خود کلیسا استفاده می شود. یکی در دست روحانی است و دیگری در دست شاهان و شهبازان که فقط به اراده و رضایت ضمنی شمشیر روحانی به کار برده می شود. به علاوه، یک شمشیر وظیفه دارد تابع شمشیر دیگری باشد؛ قدرت دنیوی وظیفه دارد تا از قدرت مذهبی تبعیت کند... در واقع ما اعلام می کنیم و به صراحت می گوئیم همه ی مخلوقات خدا برای رستگاری خود می باید مطیع پاپ رم باشند» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱، ص ۵۰۴).

۱- به نظر شما چرا این متن برای مورخان ارزشمند است و در شناخت و تحلیل چه مسائل و موضوعاتی به آنان کمک می کند؟
پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

۲- این متن چه دیدگاه و نگرشی را درخصوص رابطه ی نهاد مذهب با نهاد سیاست بیان می کند؟
پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

۳- برداشت و قضاوت شما از واژه ی «رمه» و جمله ی «همه ی مخلوقات خدا برای رستگاری می باید مطیع پاپ رم باشند» در متن بالا چیست؟

پاسخ: جواب این سوال را در قسمت دیدگاه بنویسید.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۷۲

۱- مهم ترین پیامدهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی یورش ژرمن ها به امپراتوری روم غربی چه بود؟
پاسخ: پیامد سیاسی روم غربی بعد از فروپاشی به چند سرزمین جدا از هم تبدیل شد که ژرمن ها بر آن حکومت می کردند پیامد اقتصادی و اجتماعی باعث شد تا شهرنشینی کاهش پیدا کند و زندگی روستایی گسترش یابد بیشتر شهرهایی که بر پایه تجارت شکل گرفته بودند از بین رفتند و بازرگانان شغل خود را رها کردند و به مکان امن رفتند.

۲- چه عواملی موجب گسترش نظام فئودالی (زمین داری) در اروپای غربی شد؟

پاسخ: پس از انقراض امپراتوری شارلمانی در اوایل قرن ۹ هجری و مرز اروپا را فرا گرفت و حملات طوایف غیرتمند از شرق و شمال موجب گسترش ناامنی شد پادشاهان به دلیل عدم توانایی در تامین هزینه ارتش قادر به حفظ امنیت نبودند به همین دلیل پادشاهان و اربابان تصمیم گرفتند تا قسمت‌هایی از املاک خود را در برابر خدمات نظامی و غیر نظامی به زیردستان و اشراف درجه ۲ بدهند و اشراف درجه ۲ هم نیز این کار را برای زیردستان خود می‌کردند به همین دلیل طبقه‌ای به نام فئودالان بوجود آمد و تقریباً کلیه حقوق مانند یک شاه را نیز دریافت می‌کردند.

۳- تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین‌های اروپایی را بر بروز جنگ‌های صلیبی توضیح دهید.
پاسخ: به دنبال هجوم گسترده و مهاجرت طوایف ژرمنی به سرزمین‌های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت تجاری باعث ایجاد مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی شد که باعث بیکاری فقر و کمبود غذا گردید از این رو فئودالان و پادشاهان مردم را تشویق می‌کردند که برای شرکت در جنگ‌های مذهبی راهی سرزمین‌های دور دست شوند.
۴- موقعیت کلیسا را در قرون وسطا به اختصار شرح دهید.

پاسخ: در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا نیرومند نبود، تمام کسانی که در خانواده مسیحی متولد می‌شدند به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. در سده‌های میانی کلیسایان هدایت جریان فکر و فرهنگ را در دست گرفتند و کلام و فلسفه و اخلاق و ادبیات و هنر را مطابق میل خود تعلیم می‌دادند. کلیسا دارای املاک بسیاری در سرتاسر اروپا به خصوص ایتالیا بود.
۵- عوامل مؤثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه‌ی دوم قرون وسطا را بیان کنید.

پاسخ: در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ‌های صلیبی به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان فئودال‌ها و کلیساها نیازمند افراد با سواد بودند.

درس ۱۶ تاریخ یازدهم انسانی (رسانس و عصر جدید)

جواب فعالیت ۱ صفحه ۱۷۵

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.

متن ۱: «اروپا از طریق جهان اسلام موفق به احیای آثار ارسطو و سایر نویسندگان یونانی شد. ترجمه‌ی آثار یونانی به زبان عربی را باید یکی از وجوه درخشان تمدن اسلامی نامید. در سده‌ی دوازدهم همین آثار از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در دست‌رس غرب قرار گرفت. آثار علمی مسلمانان در سده‌های نهم و دهم میلادی موجب شد تا جهان اسلام از دنیای غرب بسیار پیش افتد و در سده‌های دوازدهم و سیزدهم میلادی آثار علمی مسلمانان در زمینه‌ی فیزیک و ریاضیات و طب از زبان عربی به لاتین ترجمه شد و در اختیار علمای غربی قرار گرفت» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱ ص ۴۵۹).

متن ۲: «مدت‌ها پیش از آن که نام ارسطو و افلاطون به گوش مسیحیان غربی برسد، مسلمانان در خاورمیانه ارزش یافته‌های علمی یونان کلاسیک را تشخیص دادند و در حفظ و گسترش آن کوشیدند. علمای اسلام عظمت فکری ارسطو را به اتباع مسیحی خود در اسپانیا منتقل کردند و به نوبه‌ی خود آن را در سده‌های دوازدهم و سیزدهم به سایر مسیحیان ساکن اروپا انتقال دادند. ابن سینا، ایرانی مسلمان، از برجسته‌ترین نمونه‌ی فیلسوفان اسلامی و از عالمان دانش‌مندی است که برای حفظ دانش کلاسیک، در عصری مجدانه اهتمام کرد که مسیحیان غربی از درک و فهم آن عاجز بودند. غرب به واسطه‌ی ابن سینا توانست تفکر یونانیان را در زمینه دنیای مادی و غیر مادی کشف کند و آن‌ها را با تعلیمات علمای قرون وسطای مسیحی پیوند دهد. در سده‌ی دوازدهم بخشی از کتاب شفا و قدری بعد هم تمام کتاب قانون در طب به زبان لاتین ترجمه شد. کتاب قانون چند صد سال در غرب مرجع و متون درسی طب بود» (آدلر، تمدن‌های عالم، ج ۱، ص ۲۳۵).

۱- یکی از مهم‌ترین اقدامات دانش‌مندان دوره‌ی رنسانس احیای آثار یونان باستان به عنوان سرچشمه خرد و اندیشه بود. با توجه به متن‌های ۱ و ۲، توضیح دهید که اروپاییان چگونه به این هدف دست یافتند؟
پاسخ: با استفاده آثاری که مسلمانان ترجمه کرده بودند و ثانیاً در ارتباطی که با مسیحیان داشتند و آگاهی از مطالب ارزشمند کتب ارسطو، افلاطون و سایر علمانی یونانی، اهمیت آن را به مسیحیان منتقل کرد.

۲- با توجه به متن دوم تأثیر آثار و اندیشه‌های ابن سینا را در فرهنگ و تمدن غرب چگونه ارزیابی می‌کنید؟
پاسخ: ابن سینا یکی از بزرگترین دانشمندان و فیلسوفان ایران و جهان اسلام می‌باشد که آثار فراوانی در زمینه‌های گوناگون علمی، فلسفی، پزشکی و ... دارد. بسیاری از این آثار تا مدت‌های مدیدی در دانشگاه‌های اروپایی به عنوان مرجع علمی مورد استفاده قرار می‌گرفت و آثار این دانشمند بزرگ تأثیر بسیار زیادی بر افکار دانشمندان اروپایی گذاشت.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۷۷

به نظر شما چرا هنرمندان عصر رنسانس انسان را در کانون توجه خود قرار دادند؟
پاسخ: به دلیل گسترش افکار و آرای اومانیستی در این دوره

پاسخ فعالیت ۲ صفحه ۱۷۹

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و با هم فکری به پرسش‌های مربوط به آن‌ها پاسخ دهید.
 متن ۱: یکی از پیش‌گامان تعلیم و تربیت در عصر رنسانس به نام ویتورینو دافلتیره (Vittorino da Faltre) می‌گفت: «همه وظیفه ندارند در فلسفه و طب و یا حقوق افضل شوند و طبیعت به همه یک سان نظر نکرده؛ اما برای همه مقدر شده تا در جامعه زندگی کنند و از فضیلت پیروی نمایند» (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۱، ص ۵۴۸ - ۵۴۹).

متن ۲: مواد و موضوع‌های درسی که در دوره‌ی رنسانس به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شد به «هنرهای ذوقی» موسوم بود که شامل تاریخ، فلسفه اخلاق، بلاغت و فصاحت، ادبیات، شعر، ریاضی، نجوم و موسیقی می‌شد. آموزش زبان یونانی و لاتین، تربیت بدنی و تعلیم دیانت مسیح هم از برنامه‌های مدارس بود. ویتورینو درباره‌ی موضوع‌های درسی گفته است: «در زمره‌ی» این مطالعات من مکان اول را به تاریخ می‌دهم، چون هم جذاب است و هم مفید؛ و این کیفیات هم مورد نظر دانش‌مندان است و هم خواسته‌ی سیاست‌مداران؛ فلسفه‌ی اخلاق بعد از تاریخ اهمیت دارد که در واقع به معنای خاص هنر ذوقی است و مقصود از آن راهنمایی انسان به سرآزادی است. پس تاریخ به ما مثال‌های روشن از مفاهیمی می‌دهد که فلسفه تلقین می‌کند. فلسفه می‌گوید انسان چه کار کند؛ تاریخ می‌گوید انسان در گذشته چه گفته و چه کرده و از آن‌ها برای امروز چه عبرت‌های عملی به دست می‌آوریم» (همان، ص ۵۴۸).

۱- از متن اول چه برداشتی می‌توان درباره اهداف تعلیم و تربیت در عصر رنسانس کرد؟
 پاسخ: بر اساس این نظریه هدف آموزش و پرورش و تربیت دانشمندان برجسته بود، بلکه می‌خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

۲- متن دوم بیان گر چه تحولی در نظام تعلیم و تربیت عصر رنسانس نسبت به قرون وسطا است؟
 پاسخ: در این دوره برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان ارزش بسیاری قائل بودند و انسان‌گرایان بر اصل آموزش انسان به منظور رشد استعداد و شکوفایی آن اسرار می‌ورزیدند.

۳- درس تاریخ در برنامه تعلیم و تربیت دوره رنسانس چه جایگاه و اهمیتی داشته است؟
 پاسخ: از جایگاه و اهمیت بالایی برخوردار بود. زیرا این درس را هم جذاب و آموزنده می‌دانست.

پاسخ فعالیت ۳ صفحه ۱۸۳

بررسی شواهد و مدارک

متن زیر را بخوانید و با هم فکری به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.
 بارتولومه دلاس کاساس (۱۴۴۷ - ۱۵۶۷ م) کشیش، در جوانی از فاتحان و برده‌داران اسپانیایی بود. او چندی بعد از رفتار خود پشیمان و به افشای رفتار ظالمانه‌ی هم‌وطنانش پرداخت. «مسیحیان با اسب‌ها، شمشیرها و نیزه‌ها رفتار عجیب و بیرحمی‌های هول‌ناکی با مردم داشتند. پیروان مسیحیان در داخل سرزمین رخنه نمودند و از جان هیچ کودک و پیری نگذشتند، به زنان حامله هم رحم نکردند، گویی می‌خواستند گله‌ای بره را در آغل‌های خود قصابی کنند، هر جا سرخ‌پوستی می‌یافتند او را می‌دریدند» (فیلیپ جی. آدلر، ص ۳۹۴).

- ۱- شما منشأ و علت این رفتارهای غیر انسانی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
 پاسخ: این رفتار ناشی از خوی نخوت (تکبر، خودبینی) و برتری‌جویی آنان بود.
- ۲- آیا این رفتارها با تعلیم حضرت مسیح (ع) مطابقت داشت؟
 پاسخ: خیر، در هیچ یک از ادیان الهی رفتار خشونت‌آمیز توصیه نشده است و مسیحیت هم مهربانی را توصیه می‌کند.

جواب فکر کنیم و پاسخ دهیم صفحه ۱۸۳

به نظر شما چرا تأثیرات فرهنگی و اجتماعی استعمار اروپایی در قاره ی آمریکا گسترده تر از آسیا بود؟
 پاسخ: (۱) از آنجایی که مردم آسیا دارای پیشینه و سابقه‌ی تاریخی، تمدن و فرهنگ گسترده ای بودند، چندان تحت تأثیر فرهنگ جدید قرار نگرفتند و حتی مسلمانان توانستند خودشان در قرون وسطا بر اروپا تأثیر بگذارند. اما در قاره‌ی آمریکا وضع به شکل دیگری بود. تمدنی که در این قاره وجود داشت، ابتدایی و آسیب پذیر بود و دین و آیین قدرتمندی نیز وجود نداشت. تا این مردم حول آن یکپارچه و متحد شوند، بنابراین اروپاییان به سادگی توانستند از نظر فرهنگی و اجتماعی بر آن ها اثر بگذارند.
 (۲) در قاره‌ی آسیا حکومت های مقتدر با جمعیت زیاد و ارتش های قدرتمند وجود داشت. (مانند ایران صفوی یا امپراتوری عثمانی) اما در قاره‌ی آمریکا حکومت ها پراکنده و نه چندان قدرتمند بودند.

جواب فعالیت ۴ صفحه ۱۸۶

بررسی شواهد و مدارک

در این جا بندهای ۵ - ۲۱ - ۵۰ - ۸۸ از رساله ی ۹۵ بندی لوثر آمده است. آن ها را بخوانید و به پرسش های زیر پاسخ دهید.
 ۵- پاپ نه قدرت و نه اراده ی آن را دارد که مجازاتی را عفو کند، مگر مجازات هایی که خودش با صواب دید خود یا بر حسب قانون کلیسایی بر مردم تحمیل کرده است.
 ۲۱- وقتی واعظان آموزش فروش می گویند، آدم به دلیل آموزش پاپی از گناهان خود آمرزیده می شود و روح او نجات می یابد، خطا می گویند.

۵۰- مسیحیان بدانند آن کس که حاجت مندی را ببیند و از کنار او [بی اعتنا] بگذرد و بعداً به خاطر بخشش خود [به پاپ] پول بدهد، آموزش پاپ را به دست نمی آورد، بلکه غضب خدا را به خود متوجه می کند.
 ۸۸- چرا پاپ که از ثروت مندترین اغنیای بشر است، با پول خود تالار کلیسای سن پیترو را نمی سازد و چرا به پول مؤمنان فقیر چشم دوخته است؟ (فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۲، ص ۵۸۳)
 ۱- برداشت شما از این بندها چیست؟ استدلال کنید.

پاسخ: تحریک شدید در آیین مسیحیت توسط برخی علمای آن دین را نشان می دهد که دین را وسیله ای قرار داده بودند تا از آن بتوانند کسب درآمد کنند و مردم فقیر و ناآگاه را سرکیسه نمایند.
 ۲- آیا اقدام پاپ و کلیسای کاتولیک در جهت رسم فروش گناهان به حیثیت و آبروی کلیسا و پاپ لطمه شدیدی وارد ساخت؟ چرا؟

پاسخ: بله، زیرا او لوثر مسئله آموزش گناهان در برابر پول را به شدت مورد نقد قرار داد. اون بیان داشت خداوند پدری مهربان است که به رایگان گناهان را می آمرزد و دریافت پول سوء استفاده از دین است.

جواب پرسش های نمونه صفحه ۱۸۶

۱- به چه دلایلی ایتالیا خاستگاه نهضت رنسانس محسوب می شود؟ دو مورد را شرح دهید.
 پاسخ: زیرا شهرهای اروپایی سرآمد شهره های اروپا در تجارت بانکداری و صنعت بودند، شهرهای بندری ونیز و جنوا تجارت دریایی در سرتاسر مدیترانه را در اختیار داشتند.
 درگیری پاپ و پادشاهان در اواخر قرون وسطا استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیا بوجود آورد. سرزمین ایتالیا قلب امپراطوری روم باستان بود و آثار و بناهای عظیمی در آن بود که وجود هنرمندان و قشر فرهنگی سطح بالا در آن بودند.

۲- نقش مسلمانان را در نهضت علمی رنسانس مورد نقد و بررسی قرار دهید.

پاسخ: دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس (اسپانیا مسلمان) و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. جنگ‌های صلیبی و گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی شد، همچنین ترجمه آثار فیلسوفان مسلمان بویژه ابن سینا و ابن رشد تاثیر بسزایی داشته است.

۳- پیامدهای سیاسی اکتشافات جغرافیایی را تجزیه و تحلیل کنید؟

پاسخ: افزایش ذخیره فراوان طلا و نقره که از سرزمین‌های تازه کشف شده به اروپا رسیده بود موجب افزایش بیشتر قدرت پادشاهان اروپایی شد و توانستند ارتش‌های ملی و ناوگان دریایی خود را قوی‌تر کنند اما همین کشف سرزمین‌های جدید و گسترش قلمرو باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی و نظامی دولت‌های اروپایی شد.

۴- دلایل نهضت پروتستان و نتایج آن را بررسی کنید.

پاسخ: این نهضت بخاطر اصلاحات دینی مارتین لوتر بوجود آمد. اولین مسئله که ذهن او را درگیر کرده بود ارتباط ایمان با انجام کارهای نیک می‌باشد و او به این نتیجه رسیده بود آنچه باعث رستگاری انسان می‌شود ایمان است به کارهای نیک که بر خلاف دیدگاه اغلب کلیساها بود و در واقع به نوعی جنگ با کلیسا را آغاز کرد و همچنین جزو مخالفان دریافت پول به منظور آمرزش گناهان بود و خدا را پدری مهربان می‌دانست که به رایگان می‌بخشد همین نهضت وحدت مسیحیان را از بین برد و در گروه کاتولیک و پروتستان بوجود آمدند.